

247017

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 599

**ORYANTALİZMİ YENİDEN OKUMAK
BATI'DA
İSLÂM ÇALIŞMALARI
SEMPOZYUMU**

11-12 -MAYIS-2002-ADAPAZARI

**TERTİPLEYEN
T.C. BAŞBAKANLIK
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLHİYAT FAKÜLTESİ**

Ankara - 2003

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FRANSIZ ŞARKİYATÇILIĞI VE KURUMLARI

Doç. Dr. Ahmet KAVAS*

XVI. asrın ilk yarısında temelleri atılan Fransız şarkiyatçılığı gittikçe gelişti ve bu alanda devam eden faaliyetler XVIII. yüzyılın sonuna doğru müesseseleşmeye başladı. 1789 Fransız İhtilalinin ülke tarihinde meydana getirdiği köklü değişikliklerden şarkiyat alanı da etkilendi. Doğuda yaşayan ailelerin çocuklarından istifade edilmesi yerine Paris'te açılan okullarda ve ilim cemiyetlerinde küçük yaşlardan itibaren yetiştirilen yeni bir şarkiyatçı nesli doğdu. Ülkenin en iyi doğu uzmanlarının görev yaptıkları bu kurumlar kısa zamanda dünya çapında tanınan merkezlere dönüştüler. Dil, din, örf, âdet, gelenek sanat gibi alanları bizzat doğuya ait eserlerle *tanıma* geleneği XIX. yüzyılın sonlarına kadar güçlü bir şekilde devam etti. Doğrudan doğruya hakkında araştırmaya dayalı eserlerin yazımına büyük önem verildiği XX. yüzyıl ise şarkiyat alanında bir *anlama ve yorumlama* dönemi olarak şekillendi. XXI. yüzyıla girmeden başlayan ve şu anda son derece ciddi faaliyetlerle desteklenen doğuyu *yönlendirme* safhası başlamış bulunuyor. Tarihteki müstakil veya devlet destekli şarkiyat cemiyetleri giderek zayıflarken bunların yerini ülke geneline yayılmış bulunan üniversitelerdeki akademik bölümler aldı.

Doğunun özellikle de İslâm dünyasının yaklaşık beş asırlık geçmişini bütün yönleriyle iyi tahlil edebilmek için başta Fransa olmak üzere Avrupa'da yapılan şarkiyat çalışmalarının ortaya konulması son derece önemlidir. Hatta bu dönemde yapılan çalışmaların ciddi bir kısmı İslâm'ın başlangıcından XVI. asra kadar geçen süreye de önem verdikleri için o tecrübelerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Başlangıçta doğuyu iyi tanıma ve böylece doğu ülkeleriyle karşılıklı münasebetler kurulmasında etkili olabilme, oralarda bir takım haklar elde edebilme, hatta bir bölge üzerinde işgale kadar varacak müdahaleler için ön bilgiler sağlama gibi amaçlar şarkiyat alanına tevessül edecekler için teşvik unsurlarıydı. Günümüzde bu hedefler ileri seviyede olgunlaştı ve artık doğunun büsbütün Avrupa'dan verilecek talimatlarla yönetilmesi noktasına kadar ulaştı. Bunu son dönemin en saygın şarkiyatçıları dahi açıkça ifade etmektedirler.

Krallık döneminden Napolyon Bonaparte ile başlayan imparatorluk dönemine kadar ve hatta günümüze kadar süren cumhuriyet idaresinde şarkiyatçılık Fransa'nın doğu siyasetini belirleme noktasında daima en belirleyici unsurların başında gelmektedir. Doğunun ilmine kendini vermektense başka amaçlarının olmadığı ileri sürülen meşhur şarkiyatçıların önemli bir kısmının zamanı geldiğinde devlete en üst düzeyde danışmanlık yapmakta tereddüt göstermedikleri bilinmektedir. Bazılarının ise bu görevleri istemedikleri halde zorunlu olarak

* Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

yaptıkları da bir gerçektir. Fransa için bu görevi isteyerek yapanların en bariz örneğini teşkil eden Silvestre de Sacy olup Cezayir'in işgali esnasında yerli ahaliye yapılacak ilan metinlerini hazırlamıştı. İslâm'ı kabul eden ilk mühtedi şarkiyatçılardan Thomas-Ismayl Urbain ise aynı işgal döneminde müslüman halka yapılan zulmü eleştirdiği için dışlanmakla birlikte Cezayir'de mütercimlik yapmak zorunda kalmış ve hatta III. Napolyon'un bu sömürge hakkındaki siyasetinde belirleyici olmuştur.

Başlangıçta kralların özel ilgisiyle de desteklenen şarkiyat alanı zamanla doğuya meraklı kimselerin bitmek bilmeyen gayretleri, uzun seyahatleri, usanmadan ciltlerle ifade edilebilen doğu külliyatlarını tercüme etmeleri, birkaç sayfalık yazma eserleri dahi ihmal etmeden en hacimlilerini usanmadan neşretmeleri, içlerinden bazı şarkiyatçıların değişik sebeplerle ölümlerine sebep olacak kadar can güvenliği bakımından son derece tehlikeli yerlere gitmeleri ve ilk defa bir batılının gittiği yerlerde alan araştırmaları yapmaları, bu uğurdaki azimlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Mısır'ın işgali esnasında Fransız askerlerinin elinde koskoca ülkeyi tanımalarına yetecek kadar bilginin toplanmasına vesile olan Volney'in seyahati, Napolyon'un özel elçisi olarak III. Selim'le görüşmek üzere İstanbul'a gönderilen ve vazifesi bittikten sonra gizlice Trabzon'a gelip buradan da İran Şahıyla görüşmek üzere sınırdan geçerken yakalanan ve ömrünün bir kısmını Doğu Beyazıt'taki Mahmud Paşa'nın zindanında geçiren Pierre Amédée-Jaubert'in durumu, Hıristiyanlığın doğduğu memleketleri görmek amacıyla Paris'ten hareket eden ve Kudüs'e kadar gezdiği bütün toprakların müslümanların elinde olmasına hayıflanarak Chateaubriand'ın Paris-Kudüs seyahati, Fransa'da itibarını kaybettikten sonra Osmanlı Padişahının kendisine verdiği batı Anadolu'da, bir çiftlikte hayatının bir kısmını geçiren Lamartine'in doğuya muhabbeti, Afrika'nın merkezindeki zenginliğin kaynağı altın madenlerine ve Batı Afrika İslâm medeniyetinin o döneme kadar hala ayakta kalabilen tarihi Timbüktü (Tombuktu) şehrine müslüman kisvesi altında giden René Caillée'nin burada gerçek kimliğinin ortaya çıkması üzerine öldürülmesi, Parfait-Louis Monteil'in deve sırtında Senegal'deki Saint-Louis'den hareket edip Çad gölüne sağ salım ulaşıp buradan Akdeniz sahilindeki Trablusgarp eyaletine gelmesi, genç yaşta Fransa'yı terk ederek Habeşistan'ın tarihi şehri Harar'da yaşayan ve hastalanarak ölen şair Arthur Rimbaud'sun dramatik sonu, Büyük Sahra'nın en savaşçı kavmi Tevarıklar (Tuarek) arasında yıllarca bulunarak hem bölgenin tarihini hem de jeolojisini inceleyen Henri Duveyrier'nin buraların ülkesi tarafından işgali öncesinde çok önemli bilgileri toplaması ve yerlilerden bazılarının Fransa ile işbirliği yapmalarını sağlarken diğerlerini ülkesinin düşmanı ilan etmesi, bir taraftan misyonerlik faaliyeti yaparken diğer taraftan yine aynı Tevarik kavminin bütün örf ve âdetleri ile geleneklerini inceleyen Charles de Faucauld'sun öldürülmesi, bir asker olarak başladığı hayatını emekliliğinden sonra XX. yüzyılın önemli şarkiyatçıları arasında

sürdürürken müslüman olan ancak İsrail devleti üzerine yazdığı kitap yüzünden ülkesindeki Yahudilerin girişimiyle kendi toplumundan bile dışlanan Vincent-Mansour Monteil'in adeta münzevi bir hayata çekilmesi, bütün ömrünü yaşadığı her dönemin en önemli akımlarına kaptıran ve son olarak Müslümanlığı benimseyen Roger Garaudy'nin de aynı şekilde Yahudiler hakkında yazdığı bir eseri sebebiyle ülke çapında hakaretlere maruz kalması gibi sayıları çoğaltılabilecek seyyah, düşünür, devlet adamı, coğrafyacı, tarihçi, edip, şair ve misyonerin mücadele dolu hayatları özellikle doğu kültüründeki destanlara konu olacak zenginliktedir.

XX. yüzyılın ikinci yarısında her alanda olduğu gibi şarkiyat alanında da teknolojik gelişmelerin tesiriyle mücadele dolu hayatlar yerlerini üniversitelere bağlı bölümlerde sıradan akademik araştırmalara bırakmıştır.

Günümüzde Avrupa'da kamuoyunu bilgilendirme ve devlet adamlarının doğu ile ilgili siyasetlerinde etkin olabilme geleneği yerini İslâm dünyasının geleceği üzerinde projeler üretmek ona yön vermenin planlarını yapmaya terk etti. Şarkiyat çalışmaları asırlardır devam etmesine rağmen bu alanda yapılanların tamamının ortak bir isim altında ifade edilmesi ancak XIX. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Fransa'da "*Orientaliste*" kelimesi ilk defa 1799 yılında kullanılmışsa da Fransız Dil Akademisi bu kelimeyi ancak 1835 yılında bugünkü anlamıyla kabul etti. "*Orientalisme*" kelimesi ise "*şarkiyatçılık*" manasına ilk defa 1838 yılında kullanıldı. Şarkiyatçılığın salon gösterileri yanında kütüphanelere yönlendirilmesi de aynı döneme rastlamakta olup bunun mimarı Silvestre de Sacy'dir.

Batıdaki şarkiyat çalışmaları içinde doğuyu tanımak için yazılan ilk ansiklopedi Herbelot de Mollainville'in *Bibliothèque orientale ou Dictionnaire contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples d'Orient* (Doğu Kütüphanesi veya Doğu Halkları Bilgisi Hakkında Genel Sözlük) adlı eseridir. 1697 yılında öğrencisi Galland tarafından basılmıştır. Eser XVIII. yüzyıl Avrupa şarkiyatçılığına damgasını vurarak bir çok defa yeni baskıları yapıldı (Maestrich 1776, La Haye 1797).

1709 yılında Collège de France'da Arapça hocası olan Galland (ö.1715), 1704 yılındaki Kur'an tercümesi dışında *1001 Gece Masalları*'nı tercüme etmişti (*Les mille et une nuits, Contes arabes traduits en français*, I-XII, Paris 1704-1717). Fakat bu tercümenin tamamı o hayatta iken basılamamış ve son cildi ancak 1717 yılında basılabilmmişti. Doğuya ilgiyi batıda bir cazibe haline getiren bu eser kısa zamanda diğer Avrupa dillerine de tercüme edildi. XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla geçişte temel eserlerden birisi olarak kabul edilen eser bazen aşırı talep sebebiyle iki farklı yayınevi tarafından aynı anda yayımlanabilmekteydi.

Avrupa ülkelerinin Osmanlı ve İran ile münasebetleri dolayısıyla şarkiyatçılar bu iki devleti yakından tanımak istiyorlardı. Arap dünyası bu iki büyük devlete göre daha sonra ilgi sahalarına girmişse de bilhassa sömürge dönemindeki çalışmalar o tarafa yönelmiş ve halen de öyle devam etmektedir. Başlangıçta

Fransa'nın Basra, Bağdat ve Kahire konsolosları İstanbul ve Tahran'daki meslektaşları kadar faal değillerdi. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının ulaştığı her yerleşim yeri şarkiyatçılığın zengin malzeme kaynağıydı. Özellikle Avrupa'dan gelen kültürlü kimselerin devlet erkani tarafından yakın bir alaka ile misafir edilmeleri, can güvenliklerinin güven altına alınması onları cesaretlendiriyordu. Hepsinden önemlisi payitaht merkezi İstanbul'a gelen diplomatların buradaki günlerinin dolu dolu geçmesi idi. IV. Henri ve XIII. Louis dönemlerinde İstanbul'da diplomat olarak bulunan ve kapitülasyonların yenilenmesi görüşmelerini yapan, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanların himayesinin 1614 yılında Fransa'ya verilmesini sağlayan, hatta daha sonra ihtida edip müslüman olan Brèves Kontu François Savary daha o dönemde ülkesine çok sayıda Türkçe, Arapça ve Farsça yazma eser taşımıştı. Venture de Paradis (ö.1799) Osmanlı Devleti'nin bilhassa Arap eyaletlerini iyi bilen birisi olarak daha XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın yıkılması durumunda Mısır'ı Fransa'ya ilhak etme projeleri yapmakla görevlendirilmişti. İstanbul'da görev yapan Fransız konsoloslarından Pierre Ruffin (1742-1824) Fransa'da ilk Türkçe dersleri veren kişidir. Hayatı boyunca bütün şarkiyat kurumlarıyla Osmanlı ve İran hakkında yazışan P. Ruffin'in şahsi arşivi Fransız Dışişleri Bakanlığında muhafaza edilmektedir. Nadir şarkiyatçılardan birisi olan bu diplomat doğu hakkındaki zengin koleksiyonuna rağmen herhangi bir eser yayınlamadan ölmüştür. Bilhassa Avrupa ülkeleri içinde Fransa'da Türkçe çalışmaları önemli gelişme göstermişti.

Fransa'da XVIII. yüzyılın şarkiyat alanına hizmet veren diplomatlardan Şiraz'da doğan ve Farsça, Türkçe, Arapça ve Ermenice bilen Jean-François Rousseau (1738-1808) ve oğlu Joseph (1780-1831) Bağdat ve Basra konsoloslukları yaptılar ve buraları ziyaret eden Fransızların çalışmalarına büyük yardımlarda bulundular. Bilhassa Joseph Rousseau konsolosluk görevi yaptığı yerlerden Silvestre de Sacy'ye çok sayıda yazma eser temin ederek göndermişti. Fakat kendisinin *Description du pachalik de Bagdat* (1809) isimli eserinden başka yayınlanmış kitabı yoktur. Bütün zamanını yazma koleksiyonunu zenginleştirmeye ve yaşadığı ülkede daha fazla bilgi sahibi olmaya ayırmıştı. Diğer Arap şehirlerindeki konsoloslar baba-oğul Rousseau'lar kadar başarılı değillerdi. Kahire Fransız konsolosluğu tercümanı Asselin de Cherville (1772-1822) bu şehirde görev yaptığı sürece zamanının büyük bir kısmını İslâm dünyasının farklı ülkelerinden Ezher'e okumaya gelen öğrencilerden anavatanları hakkında bilgi edinmekle geçirdi. Ayrıca Silvestre de Sacy ısrarla istediği yazma toplama faaliyetini de sürdürüyordu.

Mısır'ın Fransa tarafından 1798 yılında işgali bu ülkedeki şarkiyatçılık açısından önemli dönüm noktalarından birisidir. Ardından 1830 yılında başlayan Cezayir'i işgal faaliyeti, Afrika kıtasının bir çok noktasında genişleyen sömürgeler, şarkiyat alanına ilgiyi genişleterek artırdı. Fransa kendisini genelde "puissance musulmane (müslüman gücü/devleti)" olarak takdim etmeye başladı. Hatta Cezayir dışında sömürgelerine Tunus, Fas, Suriye ve Lübnan'ı da katınca bu defa kendisini

“puissance arabe (Arap gücü/devleti)” gibi görüyordu. Kısaca Arap ülkeleriyle olan münasebetleri sebebiyle İslâm dini ile yakından ilgilenen Fransız şarkiyatçılığı İncil merkezli çalışmalara ağırlık veren Alman şarkiyatçılığından ayrılmaktadır.

Böylece sömürgecilik Fransız şarkiyatçılığına yeni bir boyut kazandırdı. İşgal edilen topraklarda askeri ve sivil idarecilerin yanında artık Arapça okuyup yazan, konuşan danışmanlar, öğretmenler bulunuyordu. Cezayir’in işgali Fransız şarkiyatçılığının “mihenk taşı” oldu ve Paris’teki yetenekli kimseler bu yeni sömürge kabiliyetlerini göstermeye başladılar. Bundan sonra eski yazma okuma meraklıları seçkin zümrelerin yanında Arapça’yı konuşan, yazan ve anlayan bir zümre yetişmekteydi. Bir Osmanlı eyaleti olan Cezayir’de derhal mahalli Arapça’da yazılmış ve doğrudan burası ile alakalı yazmaları toplayıp bir kütüphane açtılar. Müslüman ve Yahudiler için Fransızca kursları açılırken Fransızlar için Arapça kursları düzenlendi. Daha 1836 yılında açılan Cezayir Koleji’nde (Collège d’Alger) Arapça kursuna devam eden 80 öğrencinin tamamı Avrupalı olup içlerinde yerli çocuğu yoktu. Buna karşılık 1850 yılında Cezayir, Tilimsan ve Kostantin şehirlerinde açılan üç medresedeki öğrencilerin tamamı yerli ahalinin çocukları olup öğretmenler ise yerli ve Fransızlardan oluşuyordu. Fransız öğretmenlerden bir kısmı daha sonraki yıllarda meşhur şarkiyatçılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Cezayir’deki önemli şarkiyatçılardan J.A. Cherbonneau (1813-1884) 1852 yılında Kostantine şehrinde *Société Archéologie* adlı cemiyeti kurdu. *Collège arabe-français* müdürlüğü (1863), *el-Mübaşir* dergisi müdürü (1871) ve son olarak 1879 yılında Baron de Slane’ın yerine INALCO’da Arapça hocası tayin edildi. Cezayir’de parlayan diğer şarkiyatçılar arasında E. Fagnan (1846-1931), William Marçais (1874-1956), Georges-Séraphin Colin (1893-1977), Octave Houdas (1840-1916) gelmektedir.

Tunus ve Fas sömürgelerinde de benzer durumlar görülmüş ve buralarda Fransa’nın ihtiyaç duyduğu sivil ve askeri idarecilerden bir çok kimse buldukları ülkelerde kendilerini yetiştirmişlerdi. Charles Pellat (1914-), Jacques Berque (1910-1995), Maurice Gaudet-Demombynes, Régis Blachère (1900-1972), Vincent-Mansour Monteil (1913-) hayatlarının önemli bir kısmını Kuzey Afrika’da geçirmişlerdi.

Günümüz şarkiyatçılığı geleneksel çizgisini bir çok yönden değiştirmek zorunda kaldı. Artık eski ilgi alanları yerine günümüz dünyasında şekillenen yeni hadiseler çalışma alanlarını belirlemektedir. İslâm dünyasındaki değişimlerin “entegrizm” olarak takdimi, İran devrimi, Arap ülkelerinin İsrail’e karşı tavırları, İran-İrak savaşı, Lübnan’da iç savaş, Filistin meselesi, Çeçenistan, Filipinler, Bosna ve Kosova bağımsızlık savaşları, Doğu Türkistan, Afganistan, Hint alt kıtası, Sudan, Somali, Nijerya gibi ülke ve bölgelerdeki sıcak gelişmeler üzerine çok sayıda eser yayınlandı ve halen de ilgi alanları olmaya devam ediyorlar. Avrupa’da sayıları yirmi milyonu bulan müslüman nüfusun günlük yaşantıları da modern şarkiyatçıların ilgilenmek mecburiyetinde oldukları konular arasına girmeye başladı.

Köklerini tarihten alan şarkiyatçılığın son temsilcileri Régis Blachère (ö1973), Henri Laoust (ö.1983), Caluede Cahen (ö.1991), Charles Pellat (ö.1992), Jacque Berque (ö.1995) ve Robert Mantran (ö.1999) gibiler 1950'li yılların son halkasını oluşturdular. Bunların ardından André Miquel, Roger Arnaldez ve Maxime Rodinson gibi isimlerin temsil ettiği yeni bir dönem başladı. Bunlar kendilerini daha çok telif eserlerle gösterdiler. Jean-Louis Triaud'un çevresinde önce Université de Paris-VII Denis Diderot (Prais VII Denis Diderot Üniversitesi), ardından Aix-en-Provence Üniversitesi'nde Afrika'da İslâm çalışmaları bilhassa *Islam et Sociétés au Sud du Sahara* isimli çıkarmakta olduğu dergi ile bu alana önemli katkı sağlamaktadır. XX. yüzyılın son çeyreğinde ise şarkiyatçılık adeta gazetecilik mesleğiyle benzeşti ve her iki meslek mensuplarının doğu hakkındaki ifadeleri birebir örtüşür hale geldi. François Burgat, Giles Kepel, Bruno Etienne gibi yeni uzmanların eserlerindeki İslâm'a bakış ile *Le Monde*, *Le Figaro*, *La Libération* gibi gazeteler ve *Le Nouvel Observateur*, *Le Point*, *L'Express*, *L'Evènement du Jeudi* gibi haftalık dergilerdeki yorumlar birbirlerini tamamlamaktadır.

Fransa'da şarkiyat alanında ilk defa 1744 yılında Capucins'ler tarafından bir cemiyet kurulmuş ama hamisi Orleans dükü Régent'in 1752 yılında ölmesi üzerine kapanmıştı. Bu tecrübenin yeniden faaliyete geçirilmesi için elli yıl geçti ve misyonerlere Hıristiyanlaştırma propagandalarında yardımcı olacak, tüccarlara ve diplomatlara doküman sağlayacak *Société Asiatique/Asya Cemiyeti* yine dönemin Orleans dükünün himayesinde 1822 yılında kuruldu. İlk kurucuları arasında Silvestre de Sacy, Abel Rémusat, Pierre-Amédée Jaubert, Chateaubriand gibi önemli isimler vardı. 1823 yılında ilk sayısını neşrettikleri *Journal Asiatique* isimli dergi halen yayınına devam etmekte olup 2001 yılında 289. ncu sayısını çıkardı. Başlangıçtan itibaren her yıl yıllık faaliyetlerin değerlendirildiği toplantıda sunulan rapor sayesinde bu cemiyetin ilgi alanları da ortaya konulmaktaydı. Jules Mohl bu raporlardan 1840-1867 yılları arasında takdim edilenleri *Vingt sept ans d'histoire des études orientales* adıyla yayımladı.

Paris şarkiyatçılığın önemli merkezlerinden birisi olması dolayısıyla diğer Avrupa ülkelerinden buraya gelerek eğitimlerini tamamlayan çok sayıda meşhur şarkiyatçı bulunmaktadır. İçlerinden bazıları Fransa'ya yerleştikleri için birer Fransız şarkiyatçı olarak tanındılar: İskoç asıllı Wiet ailesi, Alman asıllı Jules Mohl, İrlanda asıllı ve dahası Baron de Slane adını kullanan William Mac-Gukin (1801-1878) önemli kimselerdir.

Şarkiyatçının Doğu Dillerini Öğrenmesi

Fransa'da XVII. yüzyılın başında Arapça dersi verebilecek durumdaki kişiler daha ziyade Maroni Araplardı. Paris'te 1615 yılına kadar Etienne Huber, 1648 yılına kadar ise Gabriel Sionite Arapça dersi verdiler. Şarkiyatçılar doğu dillerini öğrenme konusunda ısrarlıydılar ve en az iki, üç veya dört dil bilenler çoğunlukta olup içlerinde ondan fazla lisan bilenler bulunuyordu. Fransız şarkiyatçılarından Arapça'yı bilenler genelde tüccar ve diplomat çocukları olup bunlar babalarının

görev yerlerinde doğup büyüyen kimselerdi. Venture de Paradis (1739-1799) bunlar içinde bütün Arap dünyası hakkında bilgi sahibi olduğu gibi ilk defa Berberice lügat yazan ve bu dili konuşanlar arasında yer alıyordu.

Fransız şarkiyatçıları genelde klasik dillere daha fazla alaka duymaktaydılar. Doğuda konuşulan diller ülke çıkarları göz önüne alınarak öğrenildiği için bu dillerin insanlık tarihine, medeniyetine katkı sağlayan yönleri dikkate alınmıyordu. Bilhassa şarkiyatçılar yaşadıkları dönemde konuşulan doğu dilleri hakkındaki çalışmalara XX. yüzyıla kadar pek itibar etmediler Mesela yaklaşık iki asır Arap dili çalışan şarkiyatçılar içinde modern Arapça konusunda Jean Lecerf'in "L'arabe contemporain comme langue de civilisation (Medeniyet dili olarak çağdaş Arapça)" başlıklı makalesi dışında ilk kitap ancak 1960 yılında Vincent Monteil tarafından yazıldı. (*L'arabe moderne (Modern Arapça)*, Paris 1960).

Şarkiyatçının öğrendiği dili konuşmasının bir ihtiyaç haline gelmesi sömürgecilikle birlikte başladı. Bir şarkiyatçı *Collège de France*'da öğretilen Arapça ile ne Suriye'de ne de Mısır'da konuşabilirdi. Bunun en açık örneği Silvestre de Sacy'dir ve Arapça bir konuşmayı anlayacak derecede takip edemediğini herkes bilirdi. Louis Langlès ise Napolyon'un Mısır seferine mütercim olarak katılmayı reddetmişti.

Günümüzde Arapça öğrenimi normal devlet okulları sıralarına kadar inmiş bulunuyor. 1973 yılından itibaren ülke genelindeki okullarda seçmeli ders olarak başlangıç seviyesinde öğretilmektedir. 1990'lı yıllarda ise Türkçe de dahil bir çok doğu lisanı ders programlarına seçmeli ders olarak konuldu.

Fransız Şarkiyatçıların Faaliyet Alanları

Genelde üç ayrı alanda yoğunluk kazanmaktadır: Birincisi temelde araştırmayı esas almaktadır. İkincisi yorum, tercüme ve doğrudan müşahedeye dayalı çalışmalardır. Son olarak ise kendisini doğrudan eğitim alanına vermekle mümkündür. Şarkiyatçılar başlangıçta araştırmadan çok mevcut eserleri tanıma, onları kısmi veya tamamen tercüme etme gibi faaliyetlerle bilebildikleri kadar ilgi alanları konusunda ders vermekle meşgul oldular. Günümüze gelindiğinde yayınlanan eserlerin büyük bir çoğunluğunun araştırmaya dayalı olduğu açıkça görülmektedir. XX. yüzyılın başından itibaren ağırlık kazanan bu alanda Louis Massignon, Roger Arnaldez, Jacques Berque, Vincent Monteil, André Miquel, Giles Kepel, Bruno Etienne, François Burgat ve benzeri bir çok modern şarkiyatçının yayınladıkları eserlerinin birer araştırma faaliyetinin neticesi olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Fransa'da günümüzde şarkiyatçılığa ilgi daha çok eğitim alanı ile sınırlandırılmış olup özellikle İslâm ve Arap dünyasını daha iyi tanımaktan ibaret kaldığı görülmektedir. Artık kıymetli ve benzerine zor rastlanan araştırma yapmak bu alanın temel faaliyeti olmaktan çıkmıştır. Şarkiyat alanında araştırma bakımından sadece CNRS bünyesinde çalışanlar eski geleneği kısmen de olsa devam ettirmektedirler.

Şarkiyatçılığın Müstakil Meslek Haline Gelişi

INALCO'da ve diğer kurumlarda çalışanlar kendilerini şarkiyat sahasına verseler bile bu insanlar sonuçta ülkenin siyasî, ticarî, dinî alanlardaki faaliyetlerine destekleriyle tanınmaktadırlar. Bu alanda meşhur olan ve hayatları Paris'te geçenlerin dışındaki büyük bir çoğunluk farklı mesleklerde çalışmaktaydılar. Asli meslekleri onların Fransız şarkiyatçılığına özel ilgileri sebebiyle büyük katkı sağlamlarına engel olmadı hatta dolaylı olarak destekledi.

XX. yüzyıldan itibaren şarkiyatçılığın gittikçe yaygın bir meslek haline dönüştüğünü üniversite ve araştırma merkezlerinde çalışanların yüzlerle ifade edilen akademik personel sayısından anlamaktayız. Geçmişte Silvestre de Sacy, Juhl Mohl gibi kendini bu alana adanmış kimseler yanında farklı mesleklerde çalıştıkları halde hayatlarının ilerleyen dönemlerinde kendilerini tamamen şarkiyatçılığa veren diplomat Jean-François Rousseau (1738-1808) ve oğlu Joseph Rousseau, asker ve diplomat Vincent Monteil (1913-) gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Konsolosluklarda görev yapan başta tercümanlar olmak üzere diğer memurlar da şarkiyatçılığa büyük katkı sağlamışlardır. Bunlar görev yaptıkları ülkeleri çoğu zaman diplomatlardan daha iyi tanıdıkları için hem seçkin yazma eser toplayabiliyorlar, hem de uzun yıllar yaşadıkları ülkelere gelen seyyahlara ve diğer ilim adamlarına gezilerinde yardımcı oluyorlardı. Bu açıdan onların Fransız şarkiyatçılığına katkıları Paris'teki şarkiyat kurumlarıyla irtibatları da göz önüne alınacak olursa inkar edilemez derecededir.

Doğuyu tanımak isteyenler arasında yazarlar (Lamartine, Chateaubriand, Nerval, Gautier, Falubert, Rimbaud), ressamalar (Delacroix, Vernet), askerler (Napolyon Bonaparte, özellikle sömürge valileri Clauzel, Lyautey), hekimler (Etienne de Salle), tercümanlar (Thomas-Ismail Urbain, Baron de Slane), askeri görevliler (Parfait-Louis Monteil ve yeğeni Vincent Monteil) başta gelmektedirler. Bu insanların çoğu doğuyu ilk gördüklerinde buralarda kendi tarihlerindeki önemli hadiselerin menşelerini hatırlayarak adeta geçmişin özlemiyle gezdiler. Chateaubriand buraları bir şövalye gibi gezerken Lamartine şair ve filozof gibi dolaşmayı tercih etmiş, Rimbaud ise adeta yerli halkın bir parçası gibi o hayata kendini vererek halkın tamamı müslüman olan bugünkü Etiyopya'nın Harar şehrinde ölmüştü.

Şarkiyat alanının ilk temsilcilerini teşkil edenler bir ihtiyaç neticesinde Fransa devleti tarafından yetiştirilmişlerdi. Zira ihtilal sonrasında o dönemde başta Osmanlı idaresindeki şehirlerde olmak üzere İran, Orta Asya ve Uzak Doğu'da görev yapan krala bağlı diplomatların önemli bir kısmı görevlerini terk ettiler. Geriye kalanları ise sürgündeki kraliyet ailesiyle haberleştikleri ithamı üzerine görevlerinden el çektirildiler.

Fransa'da kendilerini şarkiyatçılık mesleğine verenlerin başında Louis Langles, Silvestre de Sacy, Jules Mohl, Baron de Slane gibi XIX. yüzyılın meşhurları bulunuyordu. XX. yüzyılda bunların sayıları gittikçe arttı ve içlerinden

doğu konusunda sosyal bilimlerin her alanında yetişmiş Louis Massignon, Roger Arnaldez, Jacques Berque, Claude Cahen, Vincent Monteil, André Miquel, Daniel Gimaret, Gilles Vinstein gibi yeni bir nesil doğdu. Bu halkanın son zincirini teşkil edenler arasında Giles Kepel, François Burgat, Bruno Etienne, Olivier Roy, Olivier Carré gibi biraz da ilgi alanları gereği medyanın yönlendirmesiyle eserleri dünyanın bir çok diline tercüme edilen daha yeni isimler bulunmaktadır. Bilhassa Vincent Monteil ve André Miquel gibi bir çok alanda temel kaynak teşkil eden eserler verenler klasik şarkiyatçılık ile günümüzün sınırlı alanlarda eser veren araştırmacılar arasında adeta bir köprü vazifesi gördüler. Bir taraftan İbn Haldun'un *Mukaddime*'sini Fransızca'ya yeniden kazandıran, Hafız, Ömer Hayyam, İbn Nüvvas gibi şairlerin eserlerinden tercümeler yapan Vincent Monteil günümüz İslâm dünyası hakkında *Islam Noir*, *Les Musulmans Sovietiques*, *L'Arabe Moderne*, *Le Persan Contemporaine*, *Lawrence d'Arabie*, *Dossier Secret sur Israel: Terrorisme* ve benzeri bir çok eser sahibidir. André Miquel de bir taraftan İslâm tarihçisi, coğrafyacısı (*La géographie humaine du monde musulman jusqu'au milieu du XIe siècle*), İslâm medeniyeti uzmanı (*L'Islam et Civilisation VIIe-XXe siècle*), diğer taraftan tefsirle (*L'évènement* [Vakıa Suresi tefsiri], Paris), Arap dili ve grameriyle (*La littérature arabe*, Paris 1969) uğraşan çok yönlü bir şarkiyatçıdır.

Fransız şarkiyatçıları içinde bu alana ailece kendilerini verenler vardı ve bir kaç nesil aynı aileden şarkiyatçı yetiştiği olmuştur. Jules Mohl ailesinden dört bilim adamı vardı. *Collège de France*'da Arapça kürsüsü Petit de la Croix ailesinden Caussin de Perceval ailesine geçmişti. Derenbourg ailesinden Joseph-Naphtali ve oğlu Hartwig gibi aynı eser üzerinde çalışan aynı aile fertleri şarkiyatçılar bulunmaktaydı. Parfait-Louis ve kardeşi Charles Monteil ile bunun oğlu Vincent Monteil, Gorges ve William Marçais kardeşler de şarkiyat alanında önemli eserleriyle tanınmaktadırlar. Quatremère ailesinin dört ferdi aynı enstitüye bağlı olarak çalışmaktaydılar. İskoç asıllı Wiet ailesi ilk defa 1554 yılında Fransa'ya gelmiş ve aile fertleri asırlar boyunca değişik şehirlerde konsolosluk yapmışlardı. Modern Arapça'dan tercümeler yapan Gaston Wiet (1887-1971) de bu ailenin son dönemde yaşayan meşhur şarkiyatçılarından.

Mütercimler arasından çok sayıda şarkiyatçı çıktı. Mısır'a giderek burada Arapça öğrenen ve daha sonra müslüman olan Thomas-Ismail Urbain Cezayir işgali sonrasında burada mütercimlik yapmakla birlikte Fransa'nın asimilasyon siyaseti aleyhinde yazılar yazdığı için dışlandı. Yine Baron de Slane ve Marcellin Beaussier (1821-1873) şarkiyatçılığa mütercimlikten geçenler arasında yer alırlar.

Şarkiyat Alanındaki Eserler

Fransızlar tarafından yapılan şarkiyat alanındaki çalışmalar sadece eski metin neşirleri, antolojiler ve seçme parçalardan (*chrestomathies*) ibaret olmayıp değişik alanlarda ilk defa yapılan faaliyetler de bulunmaktadır.

Kataloglar

İlmî araştırmaların temel kaynakları arasında önemli yer tutan katalog

çalışmalarında Fransız şarkiyatçıları tarafından ciddi eserler verildiği görülmektedir. Cezayir'in işgali esnasında Afrika ordusu baş mütercimi tayin edilen Baron de Slane Cezayir kütüphanelerindeki önemli yazmaların kataloglarını hazırladı. Hartwig Derenbourg 1884-1903 yılları arasında İspanya'da bulunan Escorial kütüphanesindeki yazmaların kataloğunu hazırlayarak *Catalogue des manuscrits arabes de l'Escorial* adıyla yayınladı. Victor Chauvin'in *Bibliographie des ouvrages arabes*'ı yine önemli kataloglar arasındadır.

Ayrıca M. Belin, *Catalogue de la Bibliothèque Orientale*, Paris 1878, 56 s.; Jules Mohl, *Catalogue de la Bibliothèque Orientale*, Paris 1876, XV, 192 s.; M. Le Baron Mac Guckin de Slane, *Catalogue de la Bibliothèque Orientale*, Paris 1878, 72 s. ve *Catalogue des manuscrits Arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1895, IV, 819 s.; M. Garcin de Tassy, *Catalogue des livres orientaux et autres composant la Bibliothèque*, Paris 1879, VIII, 272 s.; Auguste Cour, *Catalogue des manuscrits Arabes*, 1907, 69 s.; Muhammed b. Arabi b. Muhammed İbn Ebu Şeneb, *Catalogue des manuscrits Arabes*, 1347/1929, 1909, 109 s.; Kalus Ludvik *Catalogue des cachets, bulles et talismans İslâmiques*. Paris 1981, XVI, 109 s.; François Deroche, *Catalogue des manuscrits arabes*, Paris 1983, II c.; George Haddad, Mohammed Said, *Catalogue collectif des ouvrages en langue arabe: union cata*, Paris 1984, 4 c.; Georges Vajda, *Catalogue des manuscrits arabes*, Paris 1985, IV c.; G. Groc, İ. Çağlar, *La Presse Française de Turquie de 1795 à nos jours histoire et catalogue*, İstanbul 1985, 261 s.; Francis Richard, *Catalogue des manuscrits persans*. Paris 1989, 434+8 s.

Seyahatnameler

Doğu ile alakalı eserlerin başında seyahatler gelmekte olup bunları seyyahların yaşadıkları devirlere göre değerlendirmek daha uygun olacaktır. Ne amaçlarla o seyahatleri gerçekleştirdikleri önem arz etmektedir. Henüz XVII. yüzyılın ikinci yarısında İsfahan'da bulunan tüccar Jean Chardin'in seyahatnamesi yaklaşık bir asır yayınlamayı beklemiş ve Louis Langlès tarafından 1811 yılında basılabilmmişti (*Voyages du Chevalier Chardin en Oerse et autres lieux de l'Orient*, Paris 1811). Volney'in Mısır seyahati 1788 yılında basılmış ve on sene sonra gerçekleştirilecek Mısır seferinde Fransız ordusu için bir rehber kitap olmuştu. Muhteva bakımından 1766 yılında basılan d'Anville'in *Mémoires d'Egypte*'inden çok istifade edilmekle birlikte daha zengindir.

Tercümeleler

Colbert tarafından Fransa'nın ilk mütercim okulu 1669 yılında Marsilya'da açıldı. 1830 yılındaki Cezayir işgaline kadar çok sayıda Arapça bilen tercümana ihtiyaç yoktu. 1863 yılından itibaren Cezayir Arapçası kursları açıldı. İslâm medeniyetinin en önemli eserlerinin Fransız şarkiyatçılar tarafından sadece tercümeleri yayınlanabildiği gibi bazen tenkitli metin neşirleri, bazen tercümeleri de yapılmakta olup bu gelenek hala devam etmektedir. Doğunun ana kaynakları XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısında Fransızca'ya büyük oranda kazandırıldığı için

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meşhur olmamakla birlikte müstakil bir bölge ile alakalı eserlerin tenkitli neşirlerine ağırlık verildiği görülmektedir. Etienne Quatremère tarafından İbn Haldun'un *Mukaddimesi* daha 1834 yılında yayınlanmış olup, aynı şarkiyatçı el-Makrizî'nin *Histoire des Sultans Mamlouks*'unu yayınladı. Jules Mohl ise Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin tercümesini 1838 yılında yayınlamaya başlamış ancak beş cildini hayattayken basabilmiş altıncı cildini ise ölümünden sonra Barbier de Meynard basmıştı. De Meynard kendisi ise Mesûdî'nin *Mürûcû'z-Zeheb* adlı eserini tercüme ederek dokuz cilt halinde yayınladı. En fazla tercüme yapanlardan birisi de şüphesiz Baron de Slane olup en-Nuveyrî'nin, *Histoire de province d'Afrique et du Maghreb*, İbn Havkal'ın *Description de l'Afrique*, İbn Battûta'nın *Voyage dans le Soudan*, el-Bekrî'nin *Description de l'Afrique septentrionale*, İbn Haldun'un *Kitabü'l-İber* adlı eserini *Histoire des Berbères* ve *Mukaddime*'sini ise *Prolégomènes al-Mukaddima* adlarıyla tercüme etmişti. De Slane'nın eserlerini tercüme ettiği diğer alimler arasında Sibeveyh, Usame b. Munkiz, Ebu'l-Fida, Hemedâni, el-Harîrî de bulunmaktadır.

Sözlükler

Venture de Paradis Fransızlar henüz Afrika'da işgal faaliyetlerine başlamadan Berberice öğrenip bu dilin sözlüğünü yazmıştı. Ancak bu eser onun ölümünden yaklaşık iki asır sonra 1950 yılında Jean Gaulmier tarafından yayımlandı. A. Kazimirsky'nin *Dictionnaire arabe-français* isimli sözlüğü bulunmaktadır. Etienne Quatremère öldüğünde Arapça, Farsça, Türkçe, Asurca ve Kıptice beş dilde sözlük çalışmasıyla meşgul olmaktadır. Marcelin Beaussier'nin *Dictionnaire pratique arabe-français* adlı eseri, Büyük Sahra'da misyonerlik faaliyetinde bulunan Charles de Faucould ise Tevarik (Tuareg) gezgin topluluğunun lisanı Temaşek lüğatini düzenlemişti. Régis Blachère ise André Miquel ile birlikte *Dictionnaire arabe-français-anglais (langue classique et moderne)* isimli sözlüğü hazırladılar.

Grammer Kitapları

Caussin de Perceval'in *Grammaire arabe vulgaire* ve *Grammaire arabe vulgaire pour les dialectes de l'Orient et de Barbarie* (1883) adlı eserleri, Maurice Gaudefroy-Demombynes ile Régis Blachère'nin birlikte yazdıkları *Grammaire de l'Arabe classique* adlı eseri, C. P. Caspari'nin *Grammaire arabe* adlı eseri (Paris 1881, XII, 532 s.), Antoine Isaac Silvestre de Sacy'nin *Grammaire arabe à l'usage des élèves de l'école sociale* adlı eseri (Paris 1810, 2 c.), Jean Deny'nin *Grammaire de la langue turque: dialecte osmanli* adlı eseri (Paris 1921, 1216 s.) ve *Principles de grammaire turque* adlı eserleri (Paris 1955. 179 s.) örnek verilebilir.

Dergiler

Müslüman toplumların tarih, edebiyat ve medeniyeti hakkında yazılan her çalışma *Journal des Savants*, *Journal Asiatique*, *Revue Africaine* (1856 >), *Magasin Encyclopédique*, *Revue du Monde Musulmane* (daha sonra *Revue des Etudes Islamiques* oldu), *Revue Tunisienne*, *Archives Marocaines*, *Archives Berbères*, *Revue Hespéris*, *Arabica* (1954), *Islam et Sociétés au sud du Sahara*, *Abstracta Iranica*,

Nouvelles des Manuscrits du Moyen-Orient, Res Orientales, Turcica, Mélanges Institut Dominicain d'Etudes Orientales du Caire, Anatolia Moderna, Bulletin Critique des Annales Islamologiques, Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée, Studia Islamica, Annales Islamologiques, Nouvelles des Manuscrits du Moyen-Orient, Monde Arabe Maghreb-Machrek, Archives de Sciences Sociales des Religions, Islam et Sociétés au Sud du Sahara, isimli birbirinden farklı dergiler yayınlandı ve halen de önemli bir kısmı yayımlanmaktadır.

Kütüphaneler ve Yazma Koleksiyonları

Bütün batı ülkelerinde olduğu gibi özellikle Fransa'da doğunun tanınması yolunda takip edilen ilk adım ona ait eserlerin ülkeye kazandırılmasıyla başladı. Asırlarca yazma eserlerin toplanması yolunda gösterilen gayretlerle epeyce bir mesafe alındı. Fransa kralları içinde özellikle I. François ile başlayan Arapça yazma eserlere sahip olma merakı XIV. Louis zamanında daha da ileri gidilerek önemli kimselerin veya amatörlerin ellerinde bulunan yazmalar satın alındığı gibi doğuya sadece yazma eser temin etmeleri için özel görevliler de gönderildi. XVII. asrın ikinci yarısında Kraliyet Kütüphanesi alınan yeni yazma eser koleksiyonlarıyla zenginleşti: 1667 yılında Gilbert Gaulmin'in 588 adet İbranice, Arapça, Farsça, Türkçe yazma koleksiyonu, 1668 yılında *Collège de Quatre-Nations* kütüphanesinin 2.000 yazma eser koleksiyonu. 1671-1675 yılları arasında doğuya gönderilen rahip Vansleb'in satın aldığı Arapça, Farsça, Türkçe, İbranice, Asurca, Kıptice, Amharaca 600 yazma bu kütüphaneye konuldu. Doğuya ait yazma eser toplama faaliyeti XVIII. asırda da aralıksız devam etti ve 1732 yılında Kraliyet Kütüphanesinde toplam 6.000 eser bulunuyordu. Colbert'in özel kütüphanesindeki 637 yazma ölümünden sonra bu kütüphanenin yazma koleksiyonunu zenginleştirdi. 1789 Fransız ihtilali ile birlikte kiliseye ait Saint-Germain des Près, Oratoire ve Sorbonne kütüphanelerinin mallarına el konulmasının ardından Paris Bibliothèque Nationale'deki yazma koleksiyonuna 1.000 kadar yeni yazma eklendi. Bu koleksiyondaki yazmaların sayısı XIX ve XX asırlarda yeni koleksiyonların satın alınması, bağış veya doğuya yapılan ilmi seyahatlerde elde edilen eserlerle oldukça zenginleşti. Şarkiyatçılar arasında en zengin kütüphaneye sahip olanlardan Etienne Quatremère öldüğünde geride 45.000 matbu ve 1.200 yazma eser bırakmıştı.

Bibliothèque Nationale'e son iki asırda alınan koleksiyonlar: 1833 yılında Asselin de Cherville'in koleksiyonu: 1.515 yazma; 1899 yılında Schefer koleksiyonu: 791 yazma; 1898 yılında Goupil-Auchin koleksiyonu: 385 yazma. 1902 yılında Antoine d'Abbadie koleksiyonu: 200 yazma bağışı. Paul Pelliot tarafından Çin'e yapılan seyahat esnasında XI. asır öncesine ait binlerce yazma eser getirildi. 1932 yılında Etiyopya'dan yazma satın alan Griaule koleksiyonu: 366 amharaca yazma.

Günümüzde *Bibliothèque Nationale*'de bulunan farklı dillere göre yazmaların adedi: Arapça: 7.261; Çince: 3.700; Tibetçe: 3.100; Farsça: 2.600; Türkçe: 2.000; Sanskritçe: 1.900 ve İbranice: 1.480.

Şarkiyatçılığın Ülke menfaatlerine Katkısı ve Şarkiyatçıların Etkinliği

Fransa devleti, başarılı diplomatları, ilim ehli şarkiyatçıları, ciddi seyyahları sayesinde doğu üzerindeki menfaatlerini artırmıştı. Meselâ, Venture de Paradis Mısır seferi öncesi yaptığı araştırmalar ve geliştirdiği projeleri sayesinde bazı Ezher uleması dahil bir çok Mısırlının Napolyon hakkında müspet düşünmesini sağlamıştı. Bunu fırsat bilen Bonaparte Mısır halkına hitaben onları Memlûkler'den kurtardığını ilan edecek kadar ileri gitmişti. Jules Mohl gibi şarkiyatçılar kendilerini bu alana o kadar fazla vermişlerdi ki bilgilerinin siyasi amaç için kullanılmasına pek aldırış etmiyorlardı. Onlar adeta bu mesleğe bilgiye dayalı bir dine girer gibi alaka göstermişlerdi. Kahire konsolosu Asselin de Cherville işi olmadığı sürece evden çıkmayıp günde on beş saate kadar kendisini doğu ilimlerine vermekteydi. Silvestre de Sacy iktidarlara devamlı mesafeli durmakla birlikte devlete sadakati devamlıydı ve hizmetten kaçmadığı için her zaman kendisine ihtiyaç duyulan bir şahsiyet olarak kaldı.

Sömürgeciliğin işgal sonrası bir çok bölgeye yerleşmesine şarkiyat alanında yetişmiş kimselerin katkısı inkar edilemez. Ancak ilerleyen yıllarda bu defa Louis Massignon, Charles-André Julien, Régis Blachère, Jacques Berque ve Vincent Monteil gibi bir çok şarkiyatçının Cezayir, Fas ve Tunus'a bağımsızlıklarının verilmesi için seslerini yükselttikleri bilinmektedir.

Fransız Şarkiyatçılığından Etkilenen Yabancılar

Başta Avrupalılar olmak üzere dünyanın bir çok ülkesinden şarkiyatçılar bilhassa Silvestre de Sacy'inin öğrencisi oldular veya onunla yaşadıkları ülkelerden yazışarak münasebet kurdular. İtalyan (Borgia, Cappara, Simone Assemeni, Paolo Drach), Hollandalı (J. Geel, Roorda, J.A. Lotze), Rus (Kont Ovarov), İsviçreli (Nicolas Fuss), Danimarkalı (Rasmussen), İsveçli (Graberg de Hemsö), Norveçli (Helmboe), Alman (Franz Bopp, Freytag, Fleisher ve daha bir çok Alman şarkiyatçı) sadece bir kaç isim olarak zikredilebilir.

Fransız Şarkiyatçılığı Üzerine Tenkitler

Bünyesinde meşhur şarkiyatçıları bulduran Collège de France diğer Avrupa ülkelerindeki şarkiyatçılara göre kendi hocalarına yeteri kadar değer vermediği için bir çok kimse burada gelip ders vermek istememişti. *Bibliothèque Nationale*'da toplanan yazmalar uzun yıllar okuyucusuz kaldı. François Savary de Brèves'in doğu dillerinde eser basılması için harflerini 1614 yılında kazdırdığı özel matbaa XVIII. yüzyıla kadar iki asır kullanılmasına rağmen daha sonra kullanımdan kaldırılarak yıllarca depoda bekletildi. Önemli merkezlere tayin edilen diplomatlar buldukları memleketlerin lisanını bilmedikleri için halkın içine karışmadan bir merasimle başladıkları görevlerini başka bir merasimle bitiriyorlardı. En yüksek maaşı bunlar almasına rağmen Fransa'nın o ülkelerdeki menfaatlerini daha ziyade tercüman olarak bulunan ve düşük bir maaşla çalıştırılan tercümanlar takip ediyorlardı. Bu açıdan Venture de Paradis müstesna kişilerden olup Cumhuriyet rejimi onu İzmir konsolosu tayin etmişti. Fransız şarkiyatçılığının kıymetli

çalışmalara rağmen daldığı uykudan kalkamadığı iddia edilmektedir.

Fransız şarkiyatçılığı Cezayir işgaliyle birlikte teoride bu mesleği sürdürenlerle pratikte bu işle meşgul olanlar arasındaki uçurumu artırdı.

Fransız Şarkiyatçılığı Hakkındaki Eserler

Jules Mohl'un *Vingt sept ans d'histoire des études orientales* adlı eseri, Venture de Paradis'nin İngiliz ve Alman şarkiyatçıları ile Fransız şarkiyatçıların konumunu karşılaştırdığı ve ülkesinin diğer ülkelere göre kendilerine yeteri kadar değer vermediğini dile getirdiği *Nécessité d'encourager en France l'étude des langues orientales* adlı eseri, diplomatların dil bilmedikleri için gittikleri ülkelerde mahkum gibi kaldıklarını ve tercümanları sayesinde konuşabildiklerini ifade ettiği ve daha çok seyyahlar ile tüccarlara yönelik Volney tarafından kaleme alınan *Simplification des Langues orientales* (1794-1795) adlı eser, Gustave Dugat, *Histoire des orientalistes de l'Europe du XII au XIX siècle* (Paris 1868-1870, II cilt, Andrien Maisonneuve); Clément Huart, "Les études İslâmiques en France au XIXe siècle", *Journal Asiatique*- 1922; Edward Said, *Orientalisme*, ; Claude Cahen ve Charles Pellat, "Les études arabes et İslâmiques", *Journal Asiatique*, CCLXI/1-4, année 1973, s.89-107; Daniel Reig, *Homo Orientaliste*, Maisonneuve et Larose, Paris 1998, 218 s.; Josée Balagna, *L'imprimerie arabe en occident (XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles)*, Maisonneuve et Larose, Paris 1984, 153 s.

Fransa'da Şarkiyatçılık Alanındaki Faaliyetleriyle Bilinen Kurumlar

Şarkiyat çalışmaları ülke içinde olduğu gibi başta İstanbul olmak üzere Cezayir, Şam, Kahire, Tahran, Tunus, Fas, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerde kurulan araştırma merkezleriyle geniş yelpazede devam ettirilmektedir. Başlangıçta belli bir müddet açık kaldıktan sonra kapanan *Ecole des Jeunes de Langues* gibi okullar yanında, XVII-XVIII. yüzyıllarda kurulan ve hala faaliyetlerini sürdüren *Collège de France*, bünyesindeki beş akademi ile *Institut de France*, bugünkü adıyla *Institut des Langues et Civilisations Orientales-INALCO* (*Ecoles des Langues orientales vivantes*), 1822 yılında Avrupa'da açılan ilk Asya Cemiyeti olan *Société Asiatique* gibi tarihi kurumlar bulunmaktadır. *Centre National des Recherches Scientifiques-CNRS*, *Documentation Française* ve son olarak Arap ülkelerinin büyük desteğiyle açılan *Institut du Monde Arabe* gibi kurumlar XX. yüzyılda şarkiyatçılığın hizmetine verildiler. Ayrıca Tunus'ta *Institut de recherche sur le Maghreb contemporain-IRMC*, Sana'da *Centre français d'études yéménites*, Beyrut'ta *Centre d'études et de recherches sur le Moyen-Orient contemporain-CERMOC* ve *Institut français d'archéologie du Proche-Orient-IFAPO*, Rabat'ta *Centre Jacques Berque*, Kahire'de *Centre d'études et de documentation économique, juridique et sociale-CEDEJ* ve *Institut français d'archéologie orientale-IFAO*, Tahran'da *Institut français de recherche en Iran* ve İstanbul'da *Institut Français d'Etudes Anatoliennes-IFEA* isimli araştırma merkezleri bulunmaktadır.

A-Tarihî - İlmî Araştırma Kurumları

1-Fransa Koleji

Collège de France

Fransa kralı I. François'nın (ö.1547) Paris Üniversitesi'nde okutulmayan dersleri vermeleri için üçü İbranice, ikisi Yunanca ve birisi matematik hocası olmak üzere altı kraliyet hocasını görevlendirmesiyle 1530 yılında kuruldu. Latince 1534 yılından itibaren öğretilirken Guillaume Postel ise 1538 yılında Yunanca, Arapça ve İbranice dillerini okutmaya başladı. 1539 yılında I. François bugün Fransa Enstitüsü/*Institut de France*'ın bulunduğu yerde Üç Lisanlı Kolejini/*Collège des trois langues* açarak altı yüz öğrenciye eğitim verilmesini planlıyordu fakat bu isteğini gerçekleştirilmeden öldü. Oğlu II. Henri (ö.1559) 1551 yılında Tréguier ve Cambrai kolejlerine el koyarak Fransa Kolejinin yerini genişleterek buraya felsefe bölümünü ekletti. Bu kolejin adına yazılı olarak ilk defa 1567 yılında rastlanmaktadır. IV. Henri (ö.1610) döneminde Kraliyet Koleji/*Collège Royale* adını aldığını görüyoruz. 1707 yılına gelindiğinde kolejdeki yirmi kürsüden onbiri edebiyata dokuzu ise bilimlere ayrılmıştı. 1772 yılında ise XV. Louis 120.000 frank harcayarak koleji tamir ettirip yeni sınıflar ekledi. Paris Üniversitesi'ne 1772 yılında bağlanan kolej 1789 Fransız İhtilalini problemsiz atlatıp 1794 yılında tekrar müstakil hale geldi. Meşhur şarkiyatçı Antoine-Isaac Silvestre de Sacy 1805 yılında Farsça kürsüsü başkanı oldu. Napolyon Bonaparte 1807 yılında koleje Coğrafya ve Tarih Özel Okulu'nu/*École spéciale de géographie et d'histoire* ekledi. Her geçen sene yeni bölümlerin eklendiği kolej bünyesinde 1814 yılında Çince, Tatarca ve Sankirtçe kürsüleri yer aldı. 1852 yılında üniversiteden bağımsız hale getirilerek Millî Eğitim bakanlığına bağlandı. 1862 yılında Ernest Renan İbranice, Keldanice ve Asurca kürsüsüne tayin edildi. Başlangıçta Kraliyet Koleji/*Collège Royale*, sonra İmparatorluk Koleji/*Collège Impérial* adını alırken 1870 yılında bugünkü ismi olan Fransa Koleji/*Collège de France* adını aldı ve o dönemde burada kırk profesör görev yapıyordu. Bilhassa şarkiyat alanında şöhret sahibi bir çok kimse zaman zaman burada görevlendirilmekteydi. Bunlardan Louis Massignon 1926 yılında İslâm Sosyolojisi/*Sociologie et sociographie musulmanes* kürsüsü başkanı oldu. Her şeye rağmen bu kadar önemli bir kurum ancak 1932 yılında sivil kurum kimliğine kavuştu ve finans bakımından bağımsız hale geldi. Kurumda çalışan bilim adamlarına önce 1976 yılından itibaren mesailerinin üçte birini taşrada, 1988 yılından itibaren yurt dışındaki Fransız kurumlarında, 1989 yılında ise Avrupa Üniversitelerinde geçirme imkânı verildi. 1992 yılında ise Doğu Avrupa ve diğer kıtalardan ilim adamlarının bir akademik yıl boyunca Fransa Koleji'nde çalışabilmeleri için beynelmilel bir kürsü açıldı. Aynı yıl yabancı uzmanların profesör kadrosuyla çalışmaları mümkün hale getirildi. Halen mevcut kürsülerinde toplam 354 araştırmacı, 104 mühendis ile 250 idari ve teknik eleman çalıştıran Fransız Kolejiyle bağlantılı faaliyet gösterenlerle toplam sayı 877 araştırmacı, 449 mühendis ve 428 idari-teknik personele ulaşmaktadır.

Şarkiyatçılık tarihi boyunca Fransa'da doğu dillerini en iyi öğrenmek için uygun yerlerden birisi daima *Collège de France* oldu. Bu gelenek XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar gidiyordu. Guillaume Postel burada doğu dilleri okutmakla görevliydi. Bu kürsüde 1587 yılından itibaren Türkçe, Farsça ve Arapça öğretilmeye başlandı. O dönemde iki ayrı doğu dilleri kürsüsü bulunuyordu ve birincisinin 1752-1784 yılları arası müdürü Leroux des Hauterayes iken ikincisinin müdürü Dominique Cardonne (1768-1774) idi. Her iki müdür aynı zamanda *Collège de France*'da ilk Arapça dersi veren kimselerdi. Caussin de Perceval (1759-1835) 1783 yılında L. Hauterayes'in yerine Arapça kürsüsüne tayin edildi ve bu kürsü 1943 yılına kadar adını muhafaza etti. 1946-1950 yılları arasında *Arap Dünyası Tarihi Kürsüsü*, 1950 yılından sonra ise *Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsü* adını aldı. Bu bölümün yanında ayrıca *Sociologie et Sociographie musulmanes* kürsüsü ise 1902-1906 yılları arasında müdürlüğünü yapan Alfred le Chatelier tarafından açıldı. Onun ardından sırasıyla Louis Massignon (1906-1952) ve Henri Laoust (1956-1975) burada müdürlük yaptılar. Ancak H. Laoust buranın adını *Sociologie Musulmane (İslâm Sosyolojisi)* olarak değiştirdi. 1976 yılında müdür olan André Miquel ise bir kez daha buranın adını değiştirerek *Langue et littérature arabes classiques (Klasik Arap Dili ve Edebiyatı)* olarak belirledi.

Yine *Collège de France* bünyesinde 1941 yılında Albert Gabriel tarafından *Histoire des Arts de l'Orient musulman (Doğu İslâm Sanatları Tarihi)* adıyla başka bir kürsü açıldı ve kendisi 1953 yılına kadar buranın müdürlüğünü yaptı. Ayrıca meşhur Fransız şarkiyatçısı Jacques Berque ise 1955 yılında açtığı *Histoire sociale de l'Islam contemporain (Çağdaş İslâm'ın Sosyal Tarihi)* kürsüsünün 1981 yılına kadar müdürlüğünü devam ettirdi.

Collège de France'daki Türkçe ve Farsça kürsüsü müdürlüğünü 1784-1805 yılları arasında yapan Pierre Ruffin 1805 yılında Farsça kürsüsünü Silvestre de Sacy'ye bıraktı. 1806-1832 yılları arasında bu görevi yürüten Silvestre de Sacy'den sonra sırasıyla 1832-1838 yılları arasında Etienne Quatremère, 1838-1847 yılları arasında Pierre Amédée Jaubert, 1847-1876 yılları arasında Jules Mohl, 1876-1885 yılları arasında Barbier de Meynard ve 1885-1894 yılları arasında James Darmteter görev aldılar. Türkçe kürsüsünde ise P. Ruffin'den sonra Daniel Kieffer (1822-1833), Alex Desgranges (1833-1854), Mathurin-Joseph Cor (1854), Abel Pavet de Couteille (1854-1889) müdür oldular. Kolej bünyesinde halen Arap, Türk ve İslâm Tetkikleri Merkezi/Centre d'Etudes arabes, turques et İslâmiques bulunmaktadır.

2-Fransa Enstitütüsü

Institut de France

Fransa'nın önde gelen ilim kurumlarından birisi olan enstitüye bağlı beş akademi bulunmaktadır. Bunlar: 1635 yılında kurulan Fransız Akademisi/*L'Académie française*, 1663 yılında kurulan Edebiyat Akademisi/*L'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 1666 yılında kurulan Bilim Akademisi/*L'Académie des sciences*, 1816 yılında kurulan Güzel Sanatlar Akademisi/*L'Académie des beaux-arts* (1648

yılında kurulan Resim ve Heykel Akademisi, 1669 yılında kurulan Müzik Akademisi ve 1671 yılında kurulan Mimarlık Akademisi'nin birleştirilmeleriyle oluştu) ve 1795 yılında kurulan ancak 1803 yılında kapatılmasının ardından 1832 yılında yeniden açılan Ahlak ve Siyaset Akademisi/*L'Académie des sciences morales et politiques* isimli akademilerdir.

Bunlardan Edebiyat Akademisi/*l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* her şeyden önce insan bilimlerine mahsus araştırma ideali etrafında bilim adamlarını bir araya getiren akademik bir kurumdur. Fransız siyaset adamı Jean-Babtiste Colbert (ö.1683) tarafından 1663 yılında kuruldu. Antik dönem, Ortaçağ ve Klasik dönem medeniyetlerinin eserleri, belgeleri, dilleri ve kültürleri konusunda tarih, arkeoloji ve filoloji tetkiklerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. 1793 yılında ülke genelindeki bütün kraliyet akademileri ve cemiyetler gibi Convention tarafından kapatılınca faaliyetleri 1816 yılına kadar durdu. Bu dönemde İhtilalciler tarafından kurulan Millî Enstitü bünyesinde Kraliyet Bilimler Akademisi/*Académie royale des Sciences* yerine Fizik ve Matematik Bilimleri bölümü/*Sciences physiques et mathématiques*, Fransız Akademisi/*Académie française* yerine Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü/*Langue et Littérature françaises*, Kraliyet Edebiyat Akademisi/*Académie royale des Inscriptions et Belles-lettres* yerine Eski Tarih ve Edebiyat/*Histoire et Littérature anciennes* bölümü, Kraliyet Resim, Heykel, müzik ve Mimarlık Akademileri/*Académies royales de peinture et de sculpture, de musique et d'architecture* yerine ise Güzel sanatlar bölümü/*Beaux-Arts* açıldı. Bunların tamamı Fransız Enstitüsü'nü oluşturdu ve tamamı Mazarin tarafından inşa edilen *Collège de Quatre-Nations* binasına 1805 yılında yerleştirildiler ve halen burada faaliyet göstermektedirler.

Napolyon Bonaparte'nin imparatorluğunun kesin olarak sona ermesinden sonra XVIII. Louis tarafından 1816 yılında Fransız Enstitüsü bünyesindeki dört bölümün adı tekrar akademi olarak değiştirildi. Kral bunları bizzat kendi muhafazası altına aldı. *L'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* XIX ve XX. yüzyıllarda geniş kapsamlı olarak klasik antik dönemin ve şarkiyatçılığın zengin sahalarında, Ortaçağ tetkikleri ile tarih, arkeoloji ve filoloji alanlarına yeni disiplinlerin gelişmesini takip etti. Bu kurum Mısır seferi (1798-1805), Mora seferi (1829-1831) ve Cezayir'in işgaline (1830) akademik destekle katkıda bulundu.

Akademinin bünyesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında şarkiyatın zengin alanlarında İncil'in ifadelerini aydınlatmak için arkeolojik ve epigrafik kaynaklar, Sami tetkikleri üzerinde önemli faaliyetler yapıldı. Ernest Renan, Charles Clermont-Ganneau, Édouard Dhorme, André Dupont-Sommer, Emmanuel de Rougé, Auguste Mariette, Gaston Maspero, Alexandre Moret, Pierre Lacau, Gustave Lefebvre, Pierre Montet et Jacques Vandier, Jules Oppert, René Dussaud, Claude Schaeffer, André Parrot, celui de Mari, Emmanuel Laroche, André Dupont-Sommer bilhassa tarih boyu ortadoğu medeniyetleri hakkında ilmi bakımdan önemli ilerlemeler gösterdiler.

Arap tetkikleri ise önemli bir yer tutmakta olup Sylvestre de Sacy'nin ardından Arap şiveleri uzmanı Armand Caussin de Perceval, Mağrip uzmanı William ve Georges Marçais kardeşler, epigrafist Max van Berchem, filolog ve tarihçi Gaston Wiet, İslâm ve Berberi uzmanı Henri Laoust, Türk medeniyeti alanında Pierre-Amédée Jaubert, Abel Pavet de Courteille ve Charles Barbier de Meynard ile Fars kültürü hakkında Louis-Matthieu Langlès, Étienne Quatremère ve Henri Massé'nin gayretleri unutulmayacak kadar önemlidir.

3-Lisanlı Gençler Okulu

Ecole des Jeunes de Langues

Paris'te XVIII. yüzyılda Arapça öğrenme imkânı çok sınırlıydı. Marsilya Ticaret Odası Türkçe öğrenmeleri için 9/10 yaşlarındaki çocukları İstanbul'daki Capucins'lere ait hıristiyan tekkelerine gönderiyordu. XIV. Louis zamanında *Ecole des Jeunes de Langues* açıldı. Venture de Paradis bu okulun öğrencilerindendi. İhtilal esnasında adı *Institut des Boursiers du Collège égalité* diye değiştirilmişse de 1792 yılında sadece dört öğrencisi kalmıştı. 1893 yılında bu okul kapanarak diplomat çocuklarının Arapça öğrenmelerini sağlamak için Louis le Grand Lisesinde aynı adla bir sınıf açılmıştı. Paris'te Arapça öğrenme sıkıntısı çekenler arasında Silvestre de Sacy de vardı. İstanbul'da açılan *Ecole des Jeunes de Langues*'da okuyan Dominique Cardonne, mütercim ve Silvestre de Sacy'nin ilk Arapça hocası Etienne le Grand Fransız şarkiyatçılığına büyük katkı sağladılar. Etienne le Grand *Collège de France*'da D. Cardonne ve P. Ruffin ile birlikte Türkçe ve Farsça hocalığına başlamadan önce tercüman olarak bulunduğu Trablusşam ve Kahire'de çok sayıda yazma eser topladı. Paris'e gelen İslâm ülkeleri temsilcilerine tercümanlık yapan E. Le Grand *Controverse sur la religieuse chrétienne et celle des Mohamétans entre trois docteurs musulmans et un religieux de la nation maronite* adlı eseri dışında her hangi bir yayın bırakmadı.

4-Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü

Institut des Langues et Civilisations Orientales- INALCO

Doğu dillerinin öğretilmesi için okul açma teşebbüsü 1789 Fransız İhtilali'nin hemen ardından 1790 yılında Louis Langles'nin girişimiyle netice verdi. 30 Mart 1795 tarihinde bu konuda hazırladığı proje yürürlüğe girerek siyasî ve ticarî faaliyetler için faydası umulan doğu dillerinin öğretimi, Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini bilen üç öğretici tayini, bu dillerin konuşulduğu bölgelerde Fransa'nın siyasî ve ticarî faaliyetlerinin öğrencilere anlatılması esas alındı. Bugün kısaca *INALCO* adıyla bilinen okulun ilk idarecisi ve ilk Farsça hocası Louis Langles, Arapça hocası Silvestre de Sacy ve Türkçe hocası Venture de Paradis olup ilk dersler 1796 yılında verilmeye başlandı. Devlet tarafından açılan ve halen ülkede en fazla doğu ve diğer dünya dillerinin öğretildiği *Ecole des Langues orientales vivantes* isimli enstitüdür. 1795 yılında Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin öğretilmeye başladığı okulda Ermenice (1812), Yunanca (1819), Hinduca (1830), Malayca (1844), Berberice (1912), Afrika dillerinden Hevsa, Fulanî (Peul-Pöl) ve

Mandingue (1921) gibi diller yanında halen Avrupa, Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki konuşulan seksen civarında dilin eğitimi verilmektedir.

Louis Langlès 1796-1824 yılları arasında 28 yıl *INALCO*'nun müdürlüğünü yaptıktan sonra bu görevi hayatının 42 yılını Arapça öğretmeye adanmış Silvestre de Sacy devraldı ve bu görevi 1832 yılına kadar devam ettirdi. İhtilal sonrası Fransa devletinin bu okuldaki beklentisi görevlerini terk eden kraliyet diplomatlarının yerine yenilerini yetiştirmektir. Fakat her iki müdür de bu kuruma yüklenen asli görev yanında bugünkü manada şarkiyatçılığın temellerini atmakla da meşgul oldular.

5-Asya Cemiyeti *Société Asiatique*

1822 yılında kurulan bu cemiyete en büyük desteği Edebiyat Akademisi/*Académie des Inscriptions et Belles Lettres* vermiş ve cemiyete kendi bünyesinde yer tahsis etmişti. Asya Cemiyeti günümüzde de faaliyettedir. İlk başkanlığını Silvestre de Sacy'nin yaptığı bu kurum yazıların okunması, eski eserlerin kullanılabilir hale getirilmesi ve dillerin mukayesesi gibi ilmî manada şarkiyatçılığa ilk önemli yön veren kurumların başındadır. İlgilendiği toplumların sözlü ve yazılı kültürlerine ilmî ve farklı uzmanlık alanlarıyla bir yaklaşım göstererek Mağrip'ten Uzak Doğu'ya kadar geniş bir coğrafya hakkında bilgilerin gelişmesi ve dağılımı konusundaki görevini XIX ve XX. yüzyıl boyunca başarıyla devam ettirdi.

Asya Cemiyeti halen Fransa ve yurt dışında 700 kayıtlı üyeye sahip olup en önemli yayın organı *Journal Asiatique* dergisi 1822 yılından itibaren günümüze kadar aralıksız yayımına devam etmektedir. Yaklaşık iki asırdır ilgili alanlardaki incelemelerin artan farklılıkları ve daha dar anlamda uzmanlaşma ile gelişme sağlaması sebebiyle şarkiyat tetkikleri uzmanlarını bir araya getiren teşkilat görevini daha da kuvvetlendirmektedir. Cemiyet toplantılarını *Institut de France* içindeki Edebiyat Akademisi tarafından tahsis edilen Hugot Sarayı salonunda her ayın ikinci Cuma günü yapmaktadır. 90.000 kitap ve yaklaşık 200 süreli yayına sahip kütüphanesi ise *Collège de France* bünyesindeki Asya Enstitüleri kütüphaneleri ile aynı binada uzman araştırmacılara hizmet vermektedir.

6-Cezayir Tarihi Cemiyeti *Société Historique Algérienne*

Cezayir'e ilk defa 1835 yılında bir kütüphane açma teşebbüsü ancak 1838 yılında gerçekleşebildi. Aynı yıl bir Arkeoloji Müzesi açılışı yapıldı. Bilhassa kütüphane başlangıçta mahalli tarih konusunda bilgi ve fikir alışverişi için bir toplanma yeri oldu. Daha sonra bir çok yerde askerî kütüphaneler açıldı. Yine 1847 yılında Cezayir'de bilim, edebiyat ve sanat alanında faaliyet göstermek üzere bir cemiyet kuruldu. Kostantin'de 1852 yılında bir arkeoloji cemiyeti, 1854 yılında Mareşal Randon tarafından Cezayir Tarih Eserleri ve Arkeoloji Müzeleri Genel Teftiş Kurulu (*Inspection générale des monuments historiques et des musées*

archéologiques de l'Algérie) oluşturuldu. 1856 yılında bizzat sömürge genel valisi Mareşal Kont Randon tarafından kurulan Cezayir Tarih Cemiyeti/*Société historique algérienne*'nin müdürlüğüne Hartwig Derenbourg (1844-1908) getirilirken yardımcılığına ise De Slane tayin edildi. Sürekli yayın olarak ise *Revue Africaine*'nin çıkarılmasına karar verildi. Dergi nadide eserleri, kıymetli belgeleri kısaca mahalli tarihin değişik dönemlerine ışık tutacak yayınlar yaparak Cezayir basınındaki yerini aldı.

7-Siyah Afrika Temel Enstitüsü

Institut Fondamental d'Afrique Noire-IFAN

Bugün Senegal'in başkenti Dakar'da bulunan Cheikh Anta Diop Siyah Afrika Temel Enstitüsü Cheikh Anta Diop Üniversitesi'nin tabii bilimler ve insanî bilimlerde araştırma enstitüsü olup ilk defa 1936 yılında kurulan Siyah Afrika Fransız Enstitüsü/*Institut Français d'Afrique Noire-IFAN*'ın devamıdır. Fransız sömürge idaresi tarafından kurulan bu enstitünün amacı insanı ve yaşadığı muhiti tetkik, kendi tabii çevresinde Batı Afrika'daki özellikle de Fransız Batı Afrikası'ndaki/*Afrique Occidentale Française* toplumları tetkikti. Senegal'in Saint-Louis şehrinden Fildişi Sahili devletinin eski başkenti Abidjan'a, Gine'nin başkenti Konakry'e, Mali'nin Başkenti Bamako'ya, Nijer'in başkenti Niamey'e ve Burkina Faso'nun başkenti Wagadugu'da bu merkeze bağlı mahalli merkezler ve Kamerun, Benin ve Moritanya'ya da ise dernekler vardı. Bu enstitü 1959 yılında Dakar Üniversitesi'ne dahil edildi ve o yıldan itibaren mahalli merkezler ve dernekler kendi otonomilerine kavuştular. 1960 yılında Senegal'in bağımsızlığını kazanmasından sonra araştırmaların coğrafi bölgesi bu ülkeyle sınırlandırıldıysa da yeni çevre ülkelerle de ilgilenme devam etti. 1966 yılında bu enstitünün ismi Siyah Afrika Temel Enstitüsü/*Institut Fondamental d'Afrique Noire* şeklinde değiştirildi. Önde gelen araştırmacılarından birisi olan Profesör Cheikh Anta Diop'un 1986 yılında vefatının ardından hem Dakar Üniversitesine hem de bu önemli enstitüye onun adı verildi. Enstitü bünyesinde bir çok bölüm ve laboratuvar bulunmakta olup bunlardan birisi de İslâmoloji laboratuvarıdır.

B- Fransız Üniversitelerindeki Şarkiyat Bölümleri

1-Sorbonne Üniversitesi İslâm Sanatı ve Arkeolojisi

Tarihi-Ortaçağ İslâm Bölümü

Histoire de l'Art et de l'Archeologie Musulman -Islam médiéval

Çağdaş İslâm Tarihi Merkezi

Centre d'histoire de l'Islam contemporain-

Sorbonne Paris IV

Beş ayrı kısma taksim edilen Sorbonne Üniversitesi bünyesinde Paris IV daha çok sosyal bilimler alanına ağırlık vermesiyle bilinmektedir. Billhassa İslâmoloji olarak ifade edilebilecek olan bölüm lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde haklı bir şöhret elde etti. Sadece Fransız şarkiyatçılar değil aynı zamanda başta

İslâm dünyasından olmak üzere dünyanın diğer ülkelerinden de bir çok genç araştırmacı adayı burada eğitimini tamamlayarak ülkelerine dönmüşlerdir. Bilhassa Ortaçağ İslâm ülkelerinin tarihi, sanat tarihi ve arkeolojileri alanında uzmanlaşmış araştırmacıları bünyesinde barındıran bölüm bu konulardaki eğitime ağırlık vermektedir. Bu alanda Fransa'nın şarkiyat uzmanlarının uzun ve iyi bir geleneği bulunmaktadır. Özellikle siyasi tarih konusunda Dominique Sourdel, sanat tarihi ve epigrafide Janine Sourdel-Thomine, iktisadî ve sosyal tarih konusunda Claude Cahen Ortaçağ İslâm Tetkiklerine önemli katkı sağladılar.

2-Bordeaux Üniversitesi

Bordeaux Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve ve İslâm Tetkikleri Şubesi

Les Etudes Arabes et Islamiques-Université de Bordeaux

1962 yılında Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılan Arap ve İslâm tetkikleri şubesi Arap dili ve medeniyeti, Mağrip Arap tarihi ve İslâm medeniyeti branşlarında lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermekteydi. Roger-Hady İdris ve Dominique Sourdel o dönemde şubenin önde gelen uzman öğretim görevlileri arasında yer alıyorlardı.

Halen Bordeaux Michel de Montaigne Üniversitesi'nde Arpaça-İbranice Doğu Tetkikleri bölümü Sidi Ahmed Khneboubi'nin sorumluluğunda bulunmaktadır. Bu bölümde okuyan öğrenciler Arap dili ve edebiyatı bölümünde Mağrip Arapçası, Çağdaş Arapça ve doğu Arapçası bölümlerinde lisans diploması alabilmektedirler.

Siyah Afrika Tetkiki Merkezi

Centre d'Etude d'Afrique Noire-CEAN/Bordeaux

1958 yılında Bordeaux'da açılan ve halen müdürlüğünü Dominique Darbon'un yaptığı Siyah Afrika Tetkiki Merkezi Sahra'nın güneyinde kalan Afrika'daki siyasi gelişmeleri analiz etmek konusunda bu alanda faaliyet gösteren beynelmilel merkezlerin en önemlilerindedir. Merkezde yapılan ilmi araştırmalar dışında düzenli olarak halka açık konferanslar ve seminerler düzenlenmektedir. Aynı sahada faaliyet gösteren Fransa içindeki *CERI* (Beynelmillel Tetkikler ve Araştırmalar Merkezi/*Centre d'Etudes et de Recherches Internationales*), Doğu Afrika Ülkeleri Araştırmaları ve Tetkikleri Merkezi/*Centre de Recherches et d'Etudes sur les Pays d'Afrique Orientale-CREPAO*, Arap ve İslâm Dünyası Tetkikleri ve Araştırmaları Enstitüsü/*Institut de recherches et d'études sur le Monde arabe et musulman-IREMAM*, UMR Regards (Recherches en Économie, Géographie, Anthropologie sur les Recompositions et le Développement des Suds) dışında kısaca AEGIS adıyla bilinen sekiz Afrika tetkikleri merkezi (*African-Europe Group for Interdisciplinary Studies in Social Sciences and Humanities*) ve Boston Üniversitesi'ndeki *African Studies Center* ile işbirliği yapmaktadır. Merkezde lisans, yüksek lisans (DEA) ve doktora eğitimi verilmektedir. Sahra'nın güneyinde kalan Afrika'daki siyasi gelişmeler konusunda Avrupa'daki en önemli dokümantasyon merkezlerinden birisine sahip olan kütüphanesinde 20.000 kitap ve

140 adeti Fransa'da sadece bu merkezde mevcut 800 süreli yayın bulunmaktadır. Özellikle Afrika ülkeleri içinde resmi dili Fransızca olmayanlarla ilgili dokümantasyonu zengindir. Dünyanın değişik ülkelerindeki 250 araştırma enstitüsüyle doküman alış verişi yapmaktadır. Yıllık çıkardığı müracaat kaynağı *L'Afrique politique* (Editions Karthala) dışında yine yıllık dört sayı çıkardığı *Les Travaux et Documents* ile her yıl *Bibliographies, Etudes et Recherches* isimli üç süreli yayını vardır.

3-Yeni Sorbon Üniversitesi Doğu ve Arap Dünyası Bölümü

Département de l'Orient et Monde Arabe-Université Sorbonne Paris III

Müdürlüğünü halen Jean-Patrick Guillaume'un yaptığı ve Yeni Sorbonne (Sorbonne Nouvelle) olarak da bilinen Paris III'e bağlı lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesindekilere yönelik faaliyet gösteren bu bölüme yerli ve yabancı çok sayıda öğrenci devam etmektedir. Bu bölüm bünyesinde Arap Tetkikleri/*Études Arabes*, Hint Tetkikleri/*Études Indiennes*), İran Tetkikleri/*Études Iranienes*) ve İbrani Tetkikleri/*Études Hébraïques* adlı dört şube ve İran Dünyası/*Monde Iranien*, Türk ve Osmanlı Tetkikleri/*Études Turques et Ottomanes*), Hint Dünyası Dilleri, Metinler, Tarih ve Medeniyetleri/*Langues, Textes, Histoire et Civilisations du Monde Indien*), Rabbinî Kültür Araştırma Merkezi/*Centre de Recherche sur la Culture Rabbinique*, Çağdaş Arap ve Doğu Tetkikleri/*Etudes Arabes et Orient Contemporain* ve Arap Dünyası Dilleri ve Edebiyatları Tetkikleri Merkezi/*Centre d'Études des Langues et Littératures du Monde Arabe*) adlı altı araştırma grubu; Arap ve İslâm Tetkikleri Enstitüsü/*Institut d'Études Arabes et Islamiques*, İran Tetkikleri Enstitüsü/*Institut d'Études Iranienes* ve Türk Tetkikleri Enstitüsü/*Institut d'Études Turques* adlı üç enstitü ve Çağdaş Doğu Tetkikleri Merkezi/*Centre d'Études de l'Orient Contemporain*) adlı bir merkez bulunmaktadır.

Doğu ve Arap Dünyası bölümünde yaşayan dillerden Arapça, İbranice, Farsça ve Hintçe ile eski dillerden Sanskritçe, eski Farsça tetkikleri yapmak mümkündür. Ayrıca doğudan batıya kadar bütün Arap dünyasının dilleri, edebiyatı, tarihi ve medeniyeti, çağdaş doğu sosyolojisi, Sami dillerin dilbilimi, çağdaş ve eski İran dünyasının dilleri, edebiyatı, tarihi ve medeniyeti, çağdaş Hint dünyasının dilleri, edebiyatı, tarihi ve medeniyeti ile Güney ve Güneydoğu Asya sanatı ve mimarisi alanında öğrenciler ihtisas sahibi olabilmektedirler.

Ayrıca bu bölüm tarafından *Abstracta Iranica* ve *Studia Iranica, Turcica* dergisinin yayını *Études Turques et Ottomanes* ve *Langues, Textes, Histoire et Civilisation du Monde Indien* adlı üç dergi çıkartmaktadır.

Fransa'da önemli kütüphaneler yanında üniversitelerin bünyelerinde açılan şarkiyat bölümlerinin kendilerine mahsus kütüphaneleri bilhassa kendi öğrencilerinin çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Haliyle Yeni Sorbonne Üniversitesinin Doğu ve Arap Dünyası bölümünde Arap ve İslâm Tetkikleri Enstitüsü ile Çağdaş Doğu Merkezi Kütüphanesi/*Bibliothèque de l'Institut d'études*

arabes et Islâmiques et Centre de l'Orient contemporain, Türk Tetkikleri Enstitüsü Kütüphanesi/*Bibliothèque de l'Institut d'Etudes Turques*, Hint Tetkikleri Kütüphanesi/*Bibliothèque d'Etudes Indiennes*, İran Tetkikleri Enstitüsü Kütüphanesi/*Bibliothèque de l'Institut d'Etudes Iraniennes* bilhassa kendi alanları ile ilgili önemli kitaplara sahiptirler.

4-Lyon Üniversitesi

Ortaçağ Tarih ve Arkeoloji Üniversitelerarası Merkezi

Centre Interuniversitaire d'Histoire et d'Archéologie Médiévales- CIHAM

Lyon 2 Üniversitesi'ne (Université Lumière-LYON 2) bağlı olarak 1976 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlayan merkezin ilk başkanı Nikita Elisséeff idi. Merkezin başlıca amacı Ortaçağ Hıristiyan ve Müslüman dünyaları tarih ve arkeoloji çalışmalarına yön vermektir. 1994 yılından itibaren Pierre Guichard Ortaçağ Hıristiyan ve Müslüman Dünyaları Tarihi ve Arkeolojisi/*Histoire et archéologie des mondes chrétiens et musulmans médiévaux* adıyla bu merkeze yeni bir şekil verdi ve halen Lyon 2 Üniversitesi, CNRS ve EHESS'in Lyon'daki araştırmacılarından toplam 68'i daimi personel bu merkezin faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Doğu Asya Enstitüsü

Institut d'Asie Orientale

1994 yılında Lyon'da bulunan iki üniversitenin (Université Lumière-Lyon2 ve Université Jean Moulin-Lyon3) araştırmacıları tarafından kurulan ve CNRS tarafından desteklenen Doğu Asya Enstitüsü'nün amacı Çin, Japonya, Kore ve Tayvan hakkında sosyal bilimler alanında araştırmayı geliştirmektir.

5-Tours Üniversitesi

Mağrip'te şehircilik, Şehir Ağları ve Bölgecilik

Urbanisation, Réseaux Urbains et Régionalisation au Maghreb-URBAMA

1977 yılında Mağrip uzmanı bir grup coğrafyacı Tours Üniversitesi bünyesinde Mağrip'te şehircilik, Şehir Ağları ve Bölgecilik/*Urbanisation, Réseaux Urbains et Régionalisation au Maghreb* isimli bu merkezi faaliyete geçirdiler. 1982 yılına gelindiğinde merkez adını Arap Dünyası Şehirciliği Tetkikleri ve Araştırmaları Merkezi/*Centre d'études et de recherches sur l'urbanisation du monde arabe-URBAMA* olarak değiştirdi. Bu merkezin müdürlüğünü sırasıyla Jean-François Troin (1977-1988) ve Pierre Signoles (1988-1997) yaparken 1998 yılından itibaren ise Pierre Robert Baduel yürütmektedir. URBAMA İslâm dünyası ve Akdeniz bölgesi hakkında Fransız araştırma programlarına göre çalışmaktadır. Merkeze Tours Üniversitesi dışında Araştırma Bakanlığı (Ministère de la Recherche), CNRS ve İslâm dünyasındaki bazı kurumlar destek vermektedir. Devletin önemli makamlarına URBAMA adına değişik zamanlarda resmî veya profesyonel raporlar sunulmaktadır. Bunlardan bazıları: 1981 yılında Roland Morin'in Başbakan Raymond Barre'a sunduğu, "le Rapport sur les études arabes"(Arap tetkikleri hakkında rapor), 1982 yılında Chabbi/Half'in, "le Rapport

de l'Association française des Arabisants (Dix ans de recherche universitaire française sur le monde arabe et İslâmique)"(Fransız Arap Dünyası Uzmanları Derneği'nin raporu. [Arap ve İslâm Dünyası hakkında on yıl müddetince Fransız üniversitelerindeki araştırmalar konusundadır]), *AFEMAM* tarafından sunulan, "Lès études sur le monde arabe et musulman en France. Contribution à un état des lieux et propositions"(Fransa'da Arap ve İslâm dünyası hakkında tetkikler. Çalışma yerlerinin durumu ve tekliflere katkı), 1991 yılında André Raymond'un Araştırma Bakanı Hubert Curien'e sunduğu, "le Rapport sur les études méditerranéennes"(Akdeniz tetkikleri hakkında rapor), Robert Ilbert'in 1992 yılında Akdeniz ve Ortadoğu bölgesi hakkında Dışişleri Bakanına sunduğu, "le Rapport sur Les centres de recherches en sciences humaines et sociales" (İnsan ve Toplum Bilimleri alanındaki Araştırma Merkezleri Hakkındaki Rapor), 1998 yılında Pierre Brochand'ın sunduğu, "le Rapport sur les Ecoles et Instituts français en Méditerranée" (Akdeniz'deki Fransız Okul ve Enstitüleri Hakkındaki Rapor) olup bütün raporlarda mevcut araştırma merkezlerinin konumları ortaya konmaya çalışılmıştır. Açılışından itibaren *URBAMA* tarafından millî seviyede dört kongre düzenlemiştir. Bunlar: Akdeniz Doğu Evi/*Maison de l'Orient Méditerranéen* ile 1998 yılında Lyon genel kongresi "Groupe de recherches sur la Méditerranée et le Moyen Orient" (Akdeniz ve Ortadoğu Hakkında Araştırma Grubu) ve "Histoire et archéologie des mondes chrétiens et musulmans médiévaux" (Ortaçağ Müslüman ve Hıristiyan Dünyalarının Tarih ve Arkeolojisi), 1999 yılında Tours Üniversitesi ve İnsan Bilimleri Evi/*Maison des Sciences Humaines Villes et Territoires* ile düzenlenen kongre, 2000 yılında Siyah Afrika Tetkiki Merkezi/*Centre d'Etude d'Afrique Noire* ile müşterek yapılan Bordeaux genel kongresi ve 2001 yılında Yeni Sorbonne Üniversitesi İran Dünyası/*Monde Iranien* ile Paris'te tertiplenen kongredir.

6-Pau Üniversitesi

Doğu Afrika Ülkeleri Araştırmaları ve Tetkikleri Merkezi

Centre de Recherches et d'Etudes sur les Pays d'Afrique Orientale-CREPAO

1977 yılında kurulan *CREPAO* resmî dili Fransızca olmayan Doğu Afrika ile Güney Afrika'da bulunan ve resmî dilleri İngilizce ve Portekizce olan Bostwana, Kenya, Lesotho, Malawi, Mozambik, Uganda, Swaziland, Tanzania, Zambiya ve Zimbabve'den ibaret on ülkede sosyal ve insani bilimler sahasında Fransızlar tarafından araştırma yapmak üzere açılmıştır. Merkezin diğer amacı, aynı alan üzerinde ilmi faaliyet gösteren Fransa Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Afrika Fransız Araştırma Enstitüsü/*Institut Français de Recherche en Afrique-IFRA* ile bizzat bölgede çalışma yapmayı kolaylaştırmak, ayrıca bölgedeki üniversiteler ve araştırmacılarla münasebetleri takip etmektir. Son zamanlarda mahalli isteklere cevap vermek amacıyla araştırma alanı Burundi ve Ruanda'yı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. *CREPAO* Fransa'da, Afrika'da ve İngiltere'deki benzeri alanlarda faaliyet gösteren farklı araştırma gruplarıyla

münasebet halinde olup Fransız Millî Eğitim ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından Doğu ve Güney Afrika'da ilmî araştırma yapması konusunda desteklenmektedir. Finansman açısından CNRS ve Fransız Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'nın yardımlarını almaktadır. Belli başlı konular olarak demokrasiye geçişleri ve mahalli idareleri bakımında devletlerin yapısı, Afrika toplumunda İslâm toplumları ve Kiliselerin konumu açısından din ve siyaset ilişkileri, beynelmilel ilişkiler tercih edilmektedir. CREPAO'nun binası Pau Üniversitesi Hukuk, İktisat ve İşletme Fakültesi içinde bulunmaktadır. Kütüphanesinde seçme alanı ile ilgili 3.000 ve aynı şekilde yüz kadar süreli yayın ve bunların önceki yıllarda çıkan koleksiyonları üniversite çevresine, profesyonellere ve kamuya açık olup hizmet vermektedir.

7-Aix-en-Provence Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Arap ve ve İslâm Tetkikleri Şubesi

Les Etudes Arabes et Islamiques-Université d'Aix-en-Provence

Edebiyat Fakültesine bağlı Arap ve İslâm Tetkikleri şubesi 1957 yılında açıldı. İslâm medeniyeti, İslâm arkeoloji ve sanatı, Türk dili ve medeniyeti ve Kuzey Afrika sosyolojisi alanlarında lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi vermek üzere üniversite bünyesinde yerini alan şubede aynı zamanda Arapça ve Türkçe kursları verilmeye başlandı. Açıldığı yıllarda Roger Le Tourneau, Robert Mantran, André Adam gibi sahanın uzmanları eğitim kadrosunda yer almışlar ve 2.500 kitaptan oluşan bir kütüphane kurmuşlardı. Bu şube 1962 yılından itibaren *Annuaire de l'Afrique du Nord* adıyla bir yıllık çıkartmaktaydı. Bu üniversite'de 1964 yılında ise Akdeniz Afrikası Araştırmaları Merkezi/*Centre de Recherches sur l'Afrique Méditerranéenne-CRAM* açılmış ve bu sahayla ilgili kitaplar yayınlamaktaydı.

Arap ve İslâm Dünyası Tetkikleri ve Araştırmaları Enstitüsü

Institut de recherches et d'études sur le Monde arabe et musulman-IREMAM

Arap ve İslâm Dünyası Tetkikleri ve Araştırmaları Enstitüsü insan ve sosyal bilimler alanında uzmanlaşmış bir kurumdur. Amacı farklılıkları dışlamadan müşterek olarak paylaşılan jeopolitik ve kültürel değerlerin tanınmasını geliştirmektir. IREMAM Arap ve İslâm dünyasının tarih, dil, hukuk, sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi farklı ilim dallarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Hedefine daha iyi ulaşabilmek için Arap Dünyası, Türkiye ve Doğu Afrika'da aynı görevi üstlenen kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Konu edindiği coğrafi bölgeler XX. asrın Fransa'sı ve Avrupası'nın siyasi amaçlarının merkezinde yer alıyordu. Bu alandaki araştırmaları desteklemek ve geliştirmek gelecek için en büyük yatırım olup bunun yayılmasını sağlayan IREMAM başta olmak üzere CNRS, Provence Üniversitesi/*Université de Provence d'Aix-Marseille-I* ve Aix-Marsilya-III Hukuk, İktisat ve Bilim Üniversitesi/*Université de Droit, d'Economie et des Sciences d'Aix-Marseille-III* gibi kurumlar bunu iyi kavramışlardı. Arap ve İslâm Dünyası ile Akdeniz'in kuzey kıyası arasındaki müşterek değerleri daha iyi tanımak ve faydalı kılabilmek için Aix-en-Provence şehrinde içlerinde IREMAM'ın da bulunduğu sekiz kurum İnsan Bilimleri Akdeniz

Evi/Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme-MMSH kurdular.

Güneydoğu Asya Araştırma Enstitüsü
Institut de Recherche sur le Sud-est Asiatique- IRSEA

Aix-en-Provence'da bulunan merkezin asıl amacı dokümantasyon temin etmektir. İlgili alanı etnografya, tarih, dilbilim, iktisat, şehircilik ve edebiyat gibi geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu merkezde alan ile ilgili 10.000 kitap ve 12 süreli yayın bulunmaktadır. İlgili sahasını teşkil eden Güney Asya ülkeleri, Butan, Birmanya, Kamboçya, Çin, Honk Kong, Kuzey ve Güney Kore, Hindistan, Endonezya, Japonya, Laos, Malezya, Nepal, Singapur, Tayvan, Tayland ve Vietnam'dır.

8- Strasburg Üniversitesi

İslâm Dilleri ve Medeniyeti Eğitimi Şubesi

Enseignement des Langues et de la Civilisation Islamiques-Université de Strasbourg

Fransa'da en eski üniversite geleneği olan şehirlerden birisi Strasburg şehri olduğu için burada 1526 yılında kuruluşundan itibaren İbranice dili altında doğu dilleri ile alakalı çalışmalar başlatılmıştı. Piskoposluk Büyük Semineri'nde/Grand Séminaire Episcopal 1810 yılında doğu dilleri bölümünde İbranice bölümü açılırken 1826 yılında da İlahiyat Fakültesi ve Protestan Semineri/Faculté de Théologie et Séminaire Protestant bünyesinde doğu dilleri bölümü eğitime başladı. Ancak bütün bu girişimlerle sadece İbranice ağırlık merkezi olmuş ve diğer diller ihmal edilmişti. Bu üniversitede Th. Noeldeke ile birlikte Sami diller bütün olarak ele alınmış ve Arapça'ya da ağırlık verilmeye başlanmıştı. Önce Felsefe Fakültesi/Philosophische Facultat daha sonra Humanische Facher şarkiyat bölümleri açıldı. Arapça'nın okutulmaya başlanmasının ardından derhal Asurca (1872), Farsça (1874), Aramice (1877), Manderin (1878), Amharaca (1879) ve Türkçe (1887) ders programlarına girdi. Strasburg Üniversitesi'ndeki şarkiyat çalışmaları 1872-1918 yılları arasında 26 yıl boyunca Noeldeke'nin özel gayretleriyle büyük mesafe almıştı. 1922 yılında Protestan İlahiyat Fakültesi'nde/Faculté de Théologie Protestante M. Jaeger tarafından Arapça okutulmaya başlanmıştı. Almanya'nın Fransa'yı işgali üzerine Clermont-Ferrand şehrine geçici süreyle taşınan bu üniversitenin programında Arapça bölümü muhafaza edilmişse de işgal sonrasında Strasburg'a yeniden döndüğünde bu dersi verecek kimse bulunamamıştı. Bunun üzerine Arap Dili ve İslâm Medeniyeti derslerini Claude Cahen vermeye başladı. 1951 yılında Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde/Institut des Sciences Politiques Jean Gaulmier Arapça okuturken 1955 yılında Kleber Lisesinde/Lycée Kléber Arapça dersi verilmeye başlandı ve hocasına Muhammed Arkoun getirildi. Arkoun aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde de bu dersi veriyordu. 1960 yılında M. Fahd'ın sorumluluğunda İslâmoloji lisans programı başlatılırken, 1961 yılında Farsça bölümü ve 1962 yılında da R. Giraud tarafından Türkoloji kürsüsü kuruldu.

9- Paris-VIII Üniversitesi
Mağrip Avrupa Enstitüsü
Institut Maghreb/Europe-Université de Paris VIII

René GALLISSOT ve Aïssa KADRI tarafından idare edilen enstitü Mağrip ülkeleri, toplumları, kültürleri, iktisadı ve göç üzerinde durmaktadır. Benjamin STORA başkanlığında bir ilim konseyi bulunmaktadır. Mağrip-Avrupa ekseninde farklı bilim dallarındaki eğitim, formasyon ve araştırma imkânı sağlamaktadır. Üniversite bünyesinde olduğu kadar millî ve beynelmilel ilmî çevreyle de işbirliği yapmaktadır. Açık bir üniversite gibi çalışan enstitü aynı zamanda bir eğitim mahalli, tetkikler, araştırma merkezi gibidir. Lisans, yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır.

10- Paris Sosyal Bilimler Yüksek Okulu
École des Hautes Études en Sciences Sociales

Halen başkanlığını M. Jacques Revel'in yaptığı Sosyal Bilimler Yüksek Okulu/*Ecole des hautes études en sciences sociales* Milli Eğitim Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir yüksek eğitim kurumu olup amacı sosyal bilimler alanında araştırma yapmak ve öğrencileri araştırmaya hazırlamaktır. Bu yüksek eğitim kurumu lisans seviyesini tamamlayanlara *EHESS* diploması, yüksek lisans seviyesinde DEA diploması ve doktorasını bitirenlere de doktora diploması vermektedir. Paris, Marsilya, Toulouse ve Lyon'daki benzeri sosyal bilimler alanındaki araştırma merkezleri ile bunlara bağlı bilimsel ve idari sorumluluk da *EHESS*'e aittir. Bu merkezdeki araştırma merkezleri beş bölümde toplanır: Tarih Bölümü, Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal Antropoloji Bölümü, Kültürel Coğrafyalar Bölümü, İktisat ve Matematik Usulleri Bölümü, Bilgisayar Bölümü. Müşterek programlar üzerinde farklı alanlardaki araştırmacıları toplayan ilimler arası araştırma programları bulunmaktadır. Centre d'études juives (CEJ), Centre histoire archéologique des mondes chrétiens et musulmans médiévaux (CIHAM), Centre d'études africaines (CEA Afrique), Centre d'études sur l'Inde et l'Asie du sud (CEIAS), Centre d'histoire du domaine turc (CHDT), 1994 yılında kurulan ve François Pouillon'un müdürlüğünü yaptığı Centre d'histoire sociale de l'Islam méditerranéen (CHSIM), Institut d'Études de l'Islam et des Sociétés du Monde Musulman (IISMM).

a-Türk ve Osmanlı Tetkikleri Merkezi
Centre d'Études Turques et Ottomanes

1960 yılında kurulan Rusya, Doğu Avrupa ve Türk Dünyası Tetkikleri Merkezi/*Centre d'Études sur la Russie, l'Europe orientale et le domaine turc* yerine 1995 yılında bu merkez açıldı. Yine *École des Hautes Études en Sciences Sociales-EHESS* bünyesinde bulunan Türk Dünyası Tarihi Merkezi/*Centre d'histoire du domaine turc* ile işbirliği halinde faaliyet göstermektedir. Merkezin amacı Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, Doğu Avrupa, Kafkasya ve

Türkistan başta olmak üzere bütün Türk toplumlarının başlangıçtan günümüze kadar tarihini, soylarını, kurdukları devletleri, iktisadi yapıları, kültürel ve dinî yönlerini, meydana gelen her türlü gelişmeleri ve diğer topluluklarla münasebetlerini incelemektir. Ferdî ve şahsî araştırmalar, seminer ve konferanslar ile yayınları bulunan merkezde lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim verilmektedir. Merkezin müdürlüğünü halen *Collège de France*'da Robert Mantran'ın ölümünden sonra yerine seçilen meşhur Osmanlı tarihçisi Gilles Veinstein yürütmektedir. Eğitim kadrosunda Nathalie Clayer, François Georgeon, Alexandre Popovic, Nicolas Vatin ve Thierry Zarcone gibi son dönem Türk dünyası alanındaki çalışmalarıyla tanınan araştırmacılar bulunmaktadır. Merkezin en önemli yayınları arasında *Turcica - Revue d'études turques. Peuples. Langues. Cultures. Etat* başta gelmekte olup şu ana kadar 30 sayı yayınlandı. Yine *Turcica* koleksiyonundan 7 ayrı kitap çıkaran merkezin bir diğer dergisi ise *Cahiers du monde russe. Russie, Empire russe, URSS, États indépendants*'dir. Merkezin yayınladığı kitaplar arasında ise Mateï Cazacu'nun, *Au Caucase. Russes et Tchétchénes, récits d'une guerre sans fin (1785-1996)*, Gèneve, Georg Editeur, 1998, 302p. ve *Des femmes sur les routes de l'Orient. Le voyage à Constantinople aux XVIIIe-XIXe siècles*, Gèneve, Georg Editeur, 1999, 205p; Frédéric Hitzel'in takdim ve dipnotlar ekleyerek yayınladığı, *Osmân Agha de Temechvar. Prisonnier des infidèles, un soldat ottoman dans l'Empire des Habsbourg, récit traduit de l'ottoman*, Arles, Sindbad-Actes Sud, collection "Bibliothèque turque", 1998, 230 p; Alexandre Popovic'in 1976'da Geuthner yayınları arasında çıkan *La révolte des esclaves en Irak au IXe siècle* kitabının İngilizce tercümesi, *The revolt of African slaves in Iraq in the 3rd/9th century*, Princeton, Markus Wiener Publishers, 1998, XIV + 207 p.; Nicolas Vatin'in, *Sultan Djem. Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines : Vâkı'âtı Sultân Cem*, Œuvres de Guillaume Caoursin, Ankara, Société Turque d'Histoire-IFEA , 1997 , 379 p; Xavier Bougarel ve Nathalie Clayer'in , *Le nouvel Îslâm balkanique. Les musulmans, acteurs du post-communisme (1990-2000)*, Paris, Maisonneuve et Larose, 2001; Nathalie Clayer, Alexandre popovic ve Thierry Zarcone'un, *Melâmis-Bayrâmis. études sur trois mouvements mystiques musulmans*, Istanbul, Isis, 1998, 325 p.; Hélène Desmet ve François Georgeon'un, *Cafés d'Orient revisités*, Paris, CNRS éditions, 1997, 228p. (Türkçe tercümesi: *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, Istanbul, Yapı Kredi Bankası yay., 1999, 258p.); François Georgeon'un, *Vivre dans l'Empire ottoman, sociabilités et relations intercommunautaires (XVIIIe-XXe siècles)*, Paris, L'Harmattan, 1997, 350p. (Türkçe tercümesi: *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak*, İstanbul, İletişim yay., 2000, 423p.); *Ramadan et politique*, Paris, CNRS éditions, 2000, 153p; Frédéric Hitzel'in, *Istanbul et les langues orientales*, Paris, L'Harmattan, 1997 (Collection Varia Turcica XXXI), 538 p.; Alexandre Popovic ve Gilles Veinstein'in editörlüğünü yaptıkları, *Les Voies d'Allah. Les ordres mystiques dans le monde*

musulman des origines à aujourd'hui, Paris, Fayard, 1996, 715 p.; *Bektachiyya. Etudes sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach*, Revue des Etudes Islamiques, LX, fascicule 1, 1992 [1997], Paris, Geuthner, 1993 [1997], XII + 468 p.; Gilles Veinstein'in, *Les voies de la sainteté dans l'İslâm et le christianisme*, (*Revue de l'histoire des religions* dergisinin özel sayısı), 215, 1, janvier-mars 1998, 186pp. gibi eserler bulunmaktadır.

b-İslâm ve Akdeniz Dünyası Tetkikleri Enstitüsü

Institut d'Etudes de l'Islam et des Sociétés du Monde Musulman-IISMM

1999 yılında Milli Eğitim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı tarafından Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu/*École des Hautes Études en Sciences Sociales-IISMM* bünyesinde İslâm dünyası alanında uzmanlaşmış araştırmacılar arasında müşterek ve karşılıklı değişim alanı açmak için Paris'te bulunan millî ve beynelmilel kurumlarla işbirliği oluşturmak maksadıyla kuruldu. Fransa'daki ve yurt dışındaki diğer önemli ilmî merkezlerin eğitim bilimleri ve araştırma faaliyetleriyle müşterek çalışmayı amaç edinmiştir. Enstitünün müdürü EHESS başkanı tarafından tayin edilmekte halen başkanlığını yürüten Lucette Valenci Kuzey Afrika ülkelerindeki İslâm arkeolojisi tarihi uzmanıdır.

c- Çağdaş Asya Hakkında Dokümantasyon ve Araştırmalar Merkezi

Centre de Documentation et de Recherches sur l'Asie contemporaine- CEDRASCO

Asıl amacı dokümantasyon temin etmek olan merkez aynı zamanda tercüme hizmeti ve istek üzerine kaynak eserler temin etmekle kalmayıp aynı zamanda mevcudu bitenleri çoğaltma hizmeti de vermektedir. Bu merkezde alan ile ilgili 10.000 kitap ve 40 süreli yayın bulunmaktadır. İlgi sahasını teşkil eden ülkeler Birmanya, Kamboçya, Çin, Honk Kong, Kuzey ve Güney Kore, Hindistan, Endonezya, Japonya, Laos, Malezya, Singapur, Sri Lanka, Vietnam'dır.

d- Afrika Tetkikleri Merkezi

Centre d'Etudes Africaines

Paris'te *EHESS* bünyesinde 1967 yılında Georges Balandier ve Gilles Sautter tarafından kurulan ve halen müdürlüğünü Jean-Pierre Dozon'un yaptığı merkez Afrika'da insan bilimleri araştırmalarında bir yenilik getirmiştir. Kırsal kesimde değişim tetkikleri, dinî ve siyasî alanlarda antropolojik analizler, müşterek kimlik oluşturma safhaları, hastalık antropolojisi, sembolik Afrika sistemleri, şehir muhitinde sosyoloji ve sosyal değişimin şekilleri, kendi başına gelişen veya zorla yapılan coğrafi göçler başlıca araştırma konularını oluşturmaktadır. Yeni araştırma alanları olarak da dinî modernliğin antropolojisi, terapötik çoğulculuk tetkiki, sağlık siyasetleri ve buna bağlı olarak Aids meseleleri, Afrika'nın geçmişte ve halen yaşadığı diasporası ile beynelmilel Afrika göçleri eklenmiştir. *MSH*'ye bağlı merkezler misyonuna uygun olarak binalarında ikamet eden araştırma merkezlerine destek sağlamak maksadıyla gelişmeleri ve özel ilmî faaliyetleri için gerekli vasıtalarından istifade etmektedirler. Halen bünyesinde daimî ve geçici olmak üzere

farklı merkezler, ekip çalışmaları, araştırma dernekleri bulundurmaktadır. Bunlar Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu ile alakalı genel sosyal bilimler alanlarıyla alakalı olup şarkiyat sahasıyla doğrudan ilgili değildir.

e- Asya Evi Hindistan ve Güney Asya Tetkikleri Merkezi

Maison de l'Asie- Centre d'Etudes de l'Inde et de l'Asie du Sud- CEIAS

1960'lı yılların başında kurulan ve Fransa'da benzeri bulunmayan Hint alt kıtası ülkeleri Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi aynı zamanda bir dokümantasyon merkezi olup kütüphanesi Fransa'da Güney Asya ile ilgili en önemli kitaplara ve süreli yayınlara sahiptir. *EHESS*'e bağlı faaliyet gösteren merkez aynı zamanda *CNRS*, *INALCO*, *ORSTOM* (Müşterek İşbirliğinin Gelişmesi İçin Fransız İlmî Araştırma Enstitüsü/*Institut Français de Recherche Scientifique pour le Développement en Coopération*), *FNSP* (Siyasî Bilimler Millî Merkezi/*Fondation Nationale des Sciences Politiques*), Paris-III Üniversitesi (Université de Paris III-Cencier), Paris-IV Üniversitesi (Université de Paris IV-Sorbonne), Paris-VII Denis Diderot Üniversitesi (Université de Paris VII-Denis Diderot-Jussieu), Paris-X Üniversitesi (Université de Paris X-Nanterre) ile *EPHE* (Yüksek Tetkikler Uygulamalı Okulu/*Ecole Pratique des Hautes Etudes*)'nin din bilimleri bölümüyle müşterek faaliyet göstermektedir. Başlıca faaliyeti araştırma, talep üzerine kaynak temini ve bülten çıkarmaktır. Kütüphanesinde 26.000 kitap ve 80 adeti hala yayım hayatına devam eden 280 süreli yayım, 200 harita ve 400 mikrofiş bulunmaktadır. Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Srilanka ülkelerindeki sosyal antropoloji, demografya, iktisat-sosyal tarih, coğrafya, tarih, edebiyat ve metinler, felsefe, sosyoloji, hukuk, iktisat, din bilimleri ve siyaset bilimleri konuları ilgi alanına girmektedir.

C- XX. Yüzyılda Kurulan ve Şarkiyat Alanına Katkı Sağlayan

Yeni İlmî Araştırma Kurumları

1-Paris İnsan Bilimleri Evi

La Maison des Sciences de l'Homme-MSH

1962 yılında kuruluş çalışmaları başlayan İnsan Bilimleri Evi kırkıncı yılını doldurmuş bulunuyor. Bugünkü bulunduğu binasını otuz yıldır *EHESS* ile paylaşmaktadır. İlk kurucuları arasında Gaston Berger, Fernand Braudel, Lucien Febvre bulunmaktadır. Bu kurumun teşekkül amacı çok farklı alanlarda araştırma yapan uzmanların aynı binada bulunarak yakınlaşmaları, birbirinden farklı alanlarda ve kültür coğrafyalarında uzmanlaşmış kimseler arasında karşılıklı münasebetleri geliştirmeleridir. Her geçen gün daha da beynelmilel hatta kıtalar arası bir kurum haline gelmektedir. Kuzey Amerika (ABD ve Kanada), Latin Amerika, Akdeniz'in güneyi, Sahra'nın güneyi ve Asya (Hindistan, Çin, Japonya) gibi geniş coğrafi bölgeleri kapsayan araştırma alanları gittikçe genişlemektedir. Fernand Braudel 1985 yılındaki ölümüne kadar *MSH*'yi idare etti. Clemens Heller 1985-1992 yılları arasında onun yerine geçti.

2- İlmî Araştırma Millî Merkezi

Le Centre National de la Recherche scientifique-CNRS

CNRS Avrupa'daki ilk temel araştırma merkezidir. 12.000 araştırmacı ve 14.000 mühendis, tekniker ve idareci bu merkeze bağlı olarak çalışmaktadır. Yıllık bütçesi Fransa genelindeki sivil araştırma bütçesinin dörtte birine eşittir. Kendine has laboratuvarları ve üniversitelerle işbirliği içinde kullandıkları, diğer araştırma merkezleri ve endüstriler ülkenin her tarafına yayılmış bulunmaktadır. Bir kısmı ise yurt dışında faaliyet göstermektedir. Fizikten sosyal bilimlere, matematik, kimya ve biyoloji dahil bilimin bütün sahalarını bünyesinde toplamaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından 19 Ekim 1939 tarihinde kurulan CNRS barış sağlanmasından sonra yenilendi ve görev alanı genişletildi. Araştırma dünyasında gerçekleştirdiği ve hala gerçekleştirmekte olduğu rolü yeteri kadar bilinmemektedir.

3-Fransız Dokümantasyonu

La Documentation française

Documentation Française 1945 yılında II. Dünya Savaşı esnasında savaşta kamu güçlerine ve direniş hareketine bilgi sağlamak amacıyla 1942 yılından itibaren Londra ve Cezayir'de faaliyet gösteren iki servisin birleştirilmesiyle kuruldu. 1947 yılında bu kurum Başbakanlığa bağlandı. 1950 yılında çıkan bir kararla Fransa'da ilk defa bir kurum sadece Fransa için değil yabancı ülkeler ve beynelmilel meseleler hakkında genel bilgi belgelerini yayınlamaya başladı. Başlangıçta sadece devlete ve kamu kurumlarına yönelik bilgi temin görevi daha sonra geniş halk kitlelerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırıldı.

4-Arap Dünyası Enstitüsü

Institut du Monde Arabe- IMA

1980 yılında Fransa ile 22 Arap ülkesinin katılımıyla Paris'te kurulan bir kültür merkezidir. Buranın kurulmasına iştirak eden ülkeler Bayreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cibuti, Cezayir, Fas, Filistin, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Somali, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Uman, Ürdün ve Yemen'dir. 1987 yılında faaliyete geçen bu kurum her alanda kültürel faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bilhassa günümüz Arap dünyasında basılan eserleri temin ederek okuyucuya sunduğu kütüphanesiyle modern şarkiyatçıların sıkça uğradığı mekanlardan birisidir. Arap kültürünü tanımak ve aydınlatmak için kurulmuş bir müessese olup günümüzde Fransa ile Arap dünyası arasında gerçek bir kültürel köprüdür. Fransa'da Arap dünyasının, dilinin, medeniyetinin ve gelişme hamlesinin tetkiki, tanınması ve anlaşılmasını geliştirmeyi; Fransa ile Arap dünyası arasında özellikle bilim ve teknik sahalarda olmak üzere kültürel değişimleri, iletişim ve karşılıklı işbirliğini kolaylaştırmayı; Fransa ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin güçlenmesine katılmayı amaçlamaktadır.

5-Fransız Arap ve İslâm Dünyası Tetkiki Derneği
Association Française pour l'Etude du Monde Arabe et Musulman-
AFEMAM

1985 yılında kurulan bu dernek bünyesinde İslâm öncesi dahil bu dinin ortaya çıkışının ilk yıllarından itibaren günümüze kadar İslâm medeniyetinin yayıldığı bölgeler hakkında Fransa genelinde Arap ve İslâm dünyası üzerinde şarkiyat alanında faaliyet gösteren bütün enstitü ve merkezler arasında işbirliği sağlamaktır. İslâm Dünyasında uzmanlaşmış Fransız ve yabancı öğretim görevlileri, araştırmacılar, doktora öğrencileri ve doktora sonrası çalışma yapanları biraraya getirmeyi amaçlamaktadır. Amacı araştırma yapmayı desteklemek, öğretim görevlileri, araştırmacılar, eğitim ve araştırma formasyonlarını kolaylaştırma, araştırmacılarla yabancı ülkelerdeki eğitim ve araştırma merkezleri arasındaki münasebetleri geliştirmektir. İdare konseyi altı yıllık bir süre için adayları arasından seçilen 18 üye ile devam ettirilmektedir. Konseyin üçte birisi her iki yılda bir yenilenmektedir. 1985 yılında teşkil edilen ilk konseyde Muhammed Arkoun, Paul Balta, Maghali Morsy, André Raymond, Lucette Valenci ve Giles Veinstein gibi İslâm dünyası konusunda uzmanlaşmış kimseler vardı. Dernekte sırasıyla André Raymond (1985-1989), Camille Lacoste-Dujardin (1990-1994), Paul Dumont (1995-1996), Pierre Robert Baudel (1996-2001) ve 2001 yılından itibaren ise Hint alt kıtasında İslâm uzmanı Marc Gaborieau başkanlık görevine getirilmişlerdir.

AFEMAM'a bağlı tamamına yakını Fransız araştırma merkezleri ve enstitüleri: *Centre d'études d'Afrique Noire- CEAN, Centre d'études et de documentation économiques, juridiques et sociales- CEDEJ, Centre d'études et de recherches sur le Moyen-Orient contemporain- CERMOG, Centre français d'études Yéménites- CFEY, Centre Interuniversitaire d'Histoire et d'Archéologie Médiévales- CIHAM, Histoire et archéologie des mondes chrétiens et musulmans médiévaux, Centre de recherches africaines- CRA-Université Paris I, Institut de Droit musulman- Université Paris I- Panthéon Sorbonne, Monde iranien- EPHE, Centre d'Etudes d'Asie du Sud (Müdür: M. Gaborieau), Centre Etudes africaines-EHESS, Centre d'Etudes arabes , turques et Islâmiques, Institut français d'archéologie orientale- IFAO, Institut français d'études anatoliennes- IFEA, Institut français d'études arabes de Damas- IFEAD, Institut du monde arabe- IMA, Institut d'Etudes de l'İslâm et des sociétés du Monde musulman- IISMM, Institute of Arab and Islamic Studies-University of Exeter, Institut d'études iraniennes, Institut d'études sémitiques, Institut français des relations internationales Institut Kurde, Institut Maghreb-Europe-Université Paris VIII, Institut de recherches et d'études sur le monde arabe et musulman- IREMAM, IRHT, Institut de Recherches sur le Maghreb Contemporain- IRMC, Islam médiéval. Espaces, réseaux et pratiques culturelles CNRS, (Paris-Müdürü: Françoise Micheau), Laboratoire d'anthropologie sociale, Laboratoire d'ethnologie et de sociologie comparative, Maison des sciences de l'homme-MSH (Paris), Maison méditerranéenne de sciences de*

l'homme- MMSH, Monde iranien (CNRS-Müdürü: Bernard Hourcade), *Maison des sciences de la ville- MSV, Musée de l'homme, Orient Monde arabe-Université de Paris III, Società Studi Medio Oriente/Société italienne d'Études Moyen-Orient-SeSaMO, Société asiatique* ve *Centre d'études et de recherches sur l'urbanisation du Monde arabe- URBAMA,*

6- Çağdaş Afrika ve Asya Hakkında Yüksek Tetkikler Merkezi

Centre des Hautes Etudes sur l'Afrique et l'Asie Moderne - CHEAAM

Asıl amacı devlet görevlilerinin formasyonunu temin etmektir. Asya hakkında yaklaşık 4.500 kitap ve 41 süreli yayın bulunmaktadır. İlgi alanı daha ziyade siyaset, iktisat ve İslâm olarak belirlenmiştir. Özellikle güney ve güneydoğu Asya başta olmak üzere bütün Asya kıtası hakkında inceleme yapma imkânı sunmaktadır.

7-Asya Evi

Maison de l'Asie

Paris'te bulunan bu merkezin asıl amacı dokümantasyon temin etmek olup başlıca faaliyeti araştırma yaptırmaktır. Bu alan ile ilgili 15.000 kitap ve 100 süreli yayın bulunmaktadır. Endonezya ve Malezya'nın tarihi, edebiyatı ve dilbilimi ilgi sahasıdır.

D-Fransa'nın Yurtdışı Şarkiyat Merkezleri

Yurtdışında faaliyet gösteren arkeoloji ve sosyal bilimler enstitüleri ve merkezleri doğrudan Fransız Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Bunlar bilhassa şarkiyat alanına bizzat buldukları ülkelerde doğrudan katkı sağlamaktadırlar.

Dünya geneline yayılmış otuz kadar araştırma enstitüleri ağı üzerinde Fransız Dışişleri Bakanlığına bağlı Uluslararası İşbirliği ve Gelişme Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Bilimler ve Arkeoloji Bölümü/*La Division des Sciences Sociales et de l'Archéologie de la Direction Générale de la Coopération Internationale et du Développement* himayesini devam ettirmektedir. Beş kıta üzerinde hemen her yerde konuşlandırılmış olan bu kurumların çoğu bizzat Fransız Dışişleri bakanlığı tarafından kurulmuştur. Eski ve yeni toplumları araştırmak ve anlamak için ilmî faaliyetleri yürütmeyi hedef edinen bu kurumların bazıları aynı zamanda CNRS'e veya büyük eğitim kurumlarına bağlanmışlardır. Akademik dünyanın önemli şahsiyetlerinden oluşan ilmî kurullar her sene Dışişleri Bakanlığı'nın bir temsilcisinin katılımıyla ilmi konseyler müdürü tarafından takdim edilen araştırma politikalarını, alınan sonuçları, mevcut programları, gerekli eleman alımlarını görüşmek üzere toplanırlar. Bilim konseyleri enstitüleri yönlendirme ve müdahalede ilmî bağımsızlığın garantörleri konumundadırlar.

İnsan ve sosyal bilimler alanında genelde uzun süre arkeoloji, epigrafi ve papirüsbilim yapılırken tarih de ayrıcalıklı bir konumda bütün merkezlerin ana ilgi alanlarından birisi olarak kaldı. Son yirmi yıldır sosyal bilimler alanında bir farklılaşmaya gidildi. Bizzat enstitüler tarafından veya *Editions Recherche sur les Civilisations (ERC)* tarafından yapılan yayınlar araştırma çalışmalarının

neticelerini bilim dünyasına aktarmaktadırlar.

1-Kahire Fransız Doğu Arkeoloji Enstitüsü

Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire-IFAO

1880 yılında Kahire'de ilmî faaliyet yapmak üzere devamlı bir görevli bulundurmak için gayret gösteren Gaston Maspero'nun girişimi netice vermiş *Ecole du Caire* adıyla Kahire Okulu'nun temeli atılmış oldu. Yeni statüsüne kavuştuğu 1898 yılında bugünkü adını alacak olan Fransız Doğu Arkeoloji Enstitüsü Yakındoğu hakkında her türlü bilgi akışının Mısır üzerinden sağlanmasına vesile oldu. Birincisi eski Mısır arkeoloji ve filolojisi, ikincisi Mısır dışındaki Fenike, Arabistan, Mezopotamya ve İran ile üçüncüsü ise genel sanat tarihiyle ilgili üç farklı şubeye faaliyete geçen enstitünün günümüzde de bu doğrultuda ilmî çalışmalara destek verdiği görülmektedir. Yaklaşık bir asırdan fazla geçmişe sahip olan enstitünün en büyük çalışmaları Egyptoloji alanındadır. 1894 yılında Max Van Berchem ve yerine geçen Gaston Wiet'in müdürlükleri döneminde Arapça yazma metin neşrine önem verildi. 1898 yılından itibaren arkeoloji çalışmaları ağırlık kazandı. 1956 yılındaki Suveyş Kanalı krizi ile IFAO'nun faaliyet alanı kısıtlanana kadar sadece enstitünün değil diğer kurumların yayınlarının da burada basıldığı görülmektedir. 1969-1976 yılları arasında müdürlük yapan Serge Sauneron ve ondan sonraki müdürlerin özel gayretleriyle Mısır'daki ilmî araştırmalar yeniden canlandı. Mısır'da Fransa tarafından açılan ilk ilmî kuruluşlar IFAO Eski Mısır, Yunan, Kıpti ve Arap dönemleri üzerine araştırma yapan ilim adamları, misyonerler, doktora veya doktora sonrası burs alanlara hizmet vermektedir. Mısırlı araştırmacılarla ve üniversitelerle işbirliği yapmaktadır. Enstitü bünyesinde bulunan kütüphanede 70.000'den fazla kitap, zengin fotoğraf, harita ve planlar bulunan arşiv servisi bulunmaktadır. Arkeoloji faaliyetleri de 30 kadar şantiyede 50 farklı program çerçevesinde yürütülmektedir.

2- İran Fransız Araştırma Merkezi

Institut Français de Recherche en Iran-IFRI

Günümüzde İran'da bulunan Fransız araştırma merkezi IFRI 1897 yılında Jacques de Morgan'ın kurduğu Fransız Arkeoloji Heyeti/ *Délégation Archéologique Française en Iran (DAFI)* ile Henri Corbin tarafından 1947 yılında kurulan Tahran Fransız İnanoloji Enstitüsü/*Institut Français d'Iranologie de Téhéran (IFIT)*'in 1983 yılında birleştirilmesi sonucu IFRI ortaya çıktı. 1945 yılında İstanbul'dan İran'a geçmeden önce Suhreverdi'nin felsefi ve mistik eserlerinden ilkinin yayınlayan ve Heidegger formasyonu ile yetişen Henri Corbin Fransız Dışişleri Bakanlığına bağlı Kültürel Münasebetler Müdürlüğü/*Direction des Relations Culturelles*'in desteğiyle Fransız-İran Enstitüsü bünyesinde DAFI'nın yanında bir İnanoloji/Département d'Iranologie bölümünü açtı. Amacı İran'ın manevi yönünü bu konuda yazılmış metinleri yayınlamak ve iletişim kurulabilir hale getirmektir. 1947-1978 yılları arasında 22 ciltlik devasa

Bibliothèque Iranienne'i kendi idaresi altında yayınladı. 1975 yılında İnanoloji müdürlüğünden emekliye ayrılan Henri Corbin'in yerine *INALCO*'daki Farsça hocası Charles-Henri de Fouchécour geçti ve 1978 yılından itibaren *Abstracta Iranica*'yı çıkarmaya başladı. 1979 yılında müdür olan Bernard Hourcade zamanında meydana gelen İran İslâm Devrimi enstitünün konumunu değiştirmedir. Ancak 1980 yılında arkeolojik çalışmalar askıya alındı ve Dışışleri Bakanlığı'nın onayıyla 1980 yılında burası İnanoloji Enstitüsü/*Institut d'Iranologie* adını aldı. 1983 yılında *DAFI* ile *IFIT*'in birleşmesinden sonra *IFRI* ortaya çıktı. B. Hourcade enstitüyü 1993 yılına kadar Paris'ten idareye etmeye başladı. İranla Fransa arasındaki münasbetlerin 1995 yılında normalleşmesinden sonra buraya müdür tayin edilen *CNRS*'de arkeoloji araştırma müdürü Rémy Boucharlat bizzat Tahran'da ikamet etmeye başladı. *INALCO*'da Farsça profesörü olan Christophe Balay'ın 1998 yılında *IFRI*'nin başına geçmesiyle birlikte enstitü üniversitelerarası işbirliğine doğru yöneldi ve İran devleti tarafından da faaliyetleri takdirle karşılanmaktadır. Seminerler, beynelmilel ilmi toplantılar ve konferanslar enstitünün düzenli faaliyetleri arasında yer alıp zengin kütüphanesi araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

3- şam Fransız Arap Tetkikleri Enstitüsü

Institut Français d'Etudes Arabes de Damas-IFEAD

Fransız Dışışleri Bakanlığına bağlı yurtdışında faaliyet gösteren araştırma enstitüleri içerisinde en önce kurulmuş olması, şarkiyatçıların formasyonundaki etkisi ve ilmi becerileri açısından diğerlerinden ayrı bir konuma sahiptir. Fransa'nın bir Osmanlı eyaleti olan Suriye'yi işgal etmesinin ardından Fransız Yüksek Komiserliğine (Haut-Commissariat Français) bağlı Fransız Arkeoloji ve İslâm Sanatı Enstitüsü/*L'Institut Français d'Archéologie et d'Art Musulman* adlı kurumun açılmasıyla faaliyete geçmişse de ismi önce 1930 yılında şam Fransız Enstitüsü/ *L'Institut Français de Damas* ardından 1946 yılında şam Fransız Arap Tetkikleri Enstitüsü/*Institut Français d'Etudes Arabes de Damas* diye değiştirildi. Enstitü kütüphanesinde 70.000 kitap bulunmaktadır. *IFEAD* daha ziyade Bilâdü'ş-řâm olarak da bilinen Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ün yer aldığı coğrafî bölgenin klasik ve modern dönemleriyle ilgili çalışmalar yaptırmaktadır. Merkez araştırmacıların Arap diline çok iyi derecede vakıf olmalarını istemektedir. Kurulduęu tarihten itibaren Arapça ve Fransızca 193 kitap yayınlayan enstitünün ayrıca süreli yayını *Le Bulletin d'Etudes Orientales* da 2000 yılına kadar 52 sayı çıkarmıştır. Enstitünün ilmi konseyi ise üniversite elemanları, araştırmacılar, Dışışleri Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı temsilcileri, *CNRS* ve Fransız Arap Tetkikleri sahasında faaliyet gösteren *INALCO*, *MMSH*, *URBAMA*, *MOM* gibi kurumların müdürleri veya başkanlarından teşekkül etmektedir.

4- İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü

Institut Français d'Etudes Anatoliennes-IFEA-Istanbul

1930 yılında Fransız Dışışleri Bakanlığına bağlı kurulan merkez tarih öncesi

dönemden çağdaş Türkiye devletine kadar çok geniş bir alan hakkında araştırma yapan Fransız ve Avrupalı araştırmacılara yardımcı olmak üzere aynı zamanda yerli araştırmacılarla da işbirliğini amaç olarak benimsemiştir. Bu amaçla seminerler, ilmi toplantılar yapmakta olup farklı şekillerde bu faaliyetlerini göstermeye gayret etmektedir. 25.000 mevcudu bulunan kütüphanesine düzenli olarak kitap temin edilmektedir. İki yıllık dergi ve iki koleksiyon yayınlamaktadır. 1874 yılında İstanbul'da inşa edilen eski sefaret tercümanlığı binasında Fransa'nın Ankara büyükelçisinin girişimiyle 1 Ekim 1930 tarihinde faaliyete geçerken Türkiye Dışişleri Bakanlığı 28 Şubat 1931 tarihinde bu enstitünün resmi onayını verdi. İlk müdür olan Albert Gabriel Strasbourg Üniversitesinde Anadolu Türk eserleri üzerine çok sayıda yayınları bulunan bir ilim adamı idi. İdareciler ve eski ve yeni şarkiyat uzmanları, klasik arkeoloji ve Bizans tetkikleri uzmanlarından oluşan ilmi personelden bir komite kendisine yardımcı oldu. 1941 yılında Fransa'nın işgali üzerine Albert Gabriel *Collège de France*'da çalışmak üzere Türkiye'den ayrıldı. Henri Seyrig'in kısa süren müdürlüğünden sonra Henri Corbin 1945 yılında İran'a gidene kadar buranın müdürü oldu. Daha sonra buraya Robert Mantran ve Henri Metzger tayin edildiler. 1945 yılında tekrar müdür olan Albert Gabriel bu görevi 1956 yılına kadar devam ettirdi. Onun yerine getirilen *Collège de France* profesörlerinden Louis Robert 1964 yılına kadar enstitünün müdürü oldu. 5 Temmuz 1975 yılında enstitünün adı *Institut Français d'Études Anatoliennes* olarak değiştirildi. Enstitüde sırasıyla müdürlük yapanlar: Albert Gabriel (1930-1941, 1945-1956), Henri Seyrig (1941), Henry Corbin (1941-1945), Louis Robert (1956-1964), Emmanuel Laroche (1964-1975), Henri Metzger (1975-1980), Georges Le Rider (1981-1984), Jean-Louis Bacqué-Grammont (1984 - 1991), Jacques Thobie (1991 - 1994), Stéphane Yérasimos (1994-2000) ve Paul Dumont (2001-). Enstitünün ilmi personeli arasında Irène Beldiceanu, Nathalie Clayer, Henry Corbin, Nikita Élisseeff, François Georgeon, Robert Mantran, Henri Metzger, Xavier de Planhol, Jacques Thobie, Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, Stéphane Yerasimos ve Thierry Zarcone sadece birkaç bilinen isimdir.

5-Beyrut Fransız Yakınoğu Arkeoloji Enstitüsü

Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient-IFAPO/Beyrut

1946 yılında Henri Seyrig tarafından kurulan Beyrut Fransız Arkeoloji Enstitüsü/*Institut Français d'Archéologie de Beyrouth* 1977 yılında ismini Fransız Yakınoğu Arkeoloji Enstitüsü/*Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient-IFAPO* olarak değiştirdi. Başlangıçta Fransız araştırmacılar ile diğer Avrupa ülkelerinden gelen misafir araştırmacıları ve Yakınoğulu araştırmacıları biraraya getiren bir dokümantasyon ve tefekkür merkeziydi. Burada müdür olarak bulunanların ilmi şahsiyetleri sayesinde bölgedeki araştırma alanlarının çoğu yenilenerek yeni atılımlar getirildi. Arkeoloji ve farklı ilim dallarındaki yazıların yayımlandığı *Syria* dergisi ve Arkeoloji ve Tarih Kütüphanesi/*Bibliothèque Archéologique et Historique-BAH* adı altında şu ana kadar 147 eser yayınlaması

bunun en güzel şahididir. Lübnan savaşı enstitünün konumunda büyük bir değişim meydana getirdi ve üyelerinin bir kısmı Şam ve Amman'a gittiler. Üç ülkede yeni arkeolojik kazı alanları ve yeni araştırma sahaları müşterek çalışmaları beraberinde getirdi. Henri Seyrig'in kurduğu kütüphanedeki 15.000 kitap ve süreli yayınlardan 7.500 sayı yeniden araştırmacıların hizmetine sunuldu. Şam'da bulunan şubesinde ise 7.500 kitap ve süreli yayın koleksiyonunda 6.200 sayı ve 45.000 harita fotoğraf kilisesi bulunmaktadır.

6- Beyrut Çağdaş Ortadoğu Araştırmaları ve Tetkikleri Merkezi
Centre de Recherches et D'etudes sur le Moyen-Orient Contemporain-
CERMOC

1977 yılında Beyrut'ta kurulan ikinci Fransız araştırma merkezinin 1988 yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da da bir şubesi açıldı. Lübnan ve Ürdün dışında Irak, Filistin ve Suriye gibi ülkeler bu merkezin ilgi alanlarına girmektedir. Amacı Ortadoğuki devletleri ve toplumların yeniden oluşumunu ve iktidarları incelemektir. Bu merkez de diğerleri gibi Fransız Dışişleri Bakanlığına bağlı faaliyet göstermekte olduğu için giderlerinin %40'ı bu bakanlığa, %20'si beynelmilel kurumlarca, %20'si Avrupa devletlerince, %10'u yabancı vakıflarca ve %5'i ise Lyon II Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. 20 kişilik bir kadrosu olan merkezde ayrıca çok sayıda araştırmacı da geçici olarak akademik çalışmalarını sürdürmek için bulunmaktadır. Süreli yayın olarak *Lettre de L'Observatoire de Beyrouth* (Fransızca yılda üç sayı) ve *Jordanies* (Fransızca-İngilizce yılda iki sayı) çıkarmakta olup ayrıca konferanslar, sempozyumlar, seminerler, yeni yayınlar yapmaktadır. Kütüphanesinde 17.000 kitap ve 500 süreli yayın bulunmaktadır.

7- Sana Fransız Arkeoloji ve Sosyal Bilimler Merkezi

Centre Français d'Archeologie et des Sciences Sociales de Sanaa

1982 yılında ilk müdür olan Christian Robin'in girişimiyle açılan merkezde daha sonra sırasıyla Rémy Audoin, Marie-Christine Danchotte, Franck Mermier ve son olarak 1997 yılından itibaren François Burgat müdürlük yapmaktadırlar. Merkezin amacı Yemen ve komşusu Uman, Suudi Arabistan ve Eritre gibi ülkeler hakkında insan ve sosyal bilimleri ile arkeoloji alanında Fransız, Yemenli ve yabancı ekiplerin çalışmaya başlamalarını sağlamak, halen yapanlarla işbirliği sağlamak ve desteklemektir. Güney Arabistan medeniyetinden modern Yemen devletine kadar İslâm öncesi, İslâmi dönem ve çağdaş dönemi ilgilendiren dahil her türlü ilmi faaliyete katkıda bulunmaktadır. Yemen, Fransız ve yabancı üniversite enstitüleri ile ortak çalışma gruplarında müşterek çalışmalar yürütülmektedir. Bilhassa Fransa'daki üniversitelerde verilen yüksek lisans (DEA) tezlerini desteklemektedir. Merkezin ilmi konseyinde on iki ilim adamı bulunmaktadır. Fransız ve Yemenli araştırmacıların görev yaptığı Sana Fransız araştırma merkezinde halen François Burgat, Marie Camberlin, Renauld Detalle, Mohamed Jazim ve başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin farklı üniversitelerinden gelen çok sayıda stajyerler çalışmaktadır. Yayınları arasında

merkezin yıllık faaliyetlerini anlatan *Les chroniques yéménites* isimli dergi *Cahiers du Centre Français d'Archéologie et de Sciences Sociales de Sanaa* ile birlikte çıkmaktadır. Ayrıca Fransa'da çıkan *Monde Arabe - Maghreb-Machreq* ve *Peuples Méditerranéens* dergileriyle müşterek yayınlar yapmaktadırlar. Ayrıca diğer araştırma merkezlerinden Suriye'deki IFEAD, Aixen-Provence'daki IREMAM, Tours'daki URBAMA, Sana'daki Sana Amerikan Tetkikleri Enstitüsü/American Institute for Yemeni Studies Sanaa ve Hambourg Alman Doğu Enstitüsü/Deutsches Orient-Institut Hambourg ile birlikte faaliyetlere iştirak etmektedir.

8- Tunus Çağdaş Mağrip Araştırmaları Enstitüsü

Institut de recherches sur le Maghreb contemporain-IRMC

1992 yılında başkent Tunus'ta açılan enstitünün temel gayesi Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Moritanya'dan ibaret Mağrip ülkeleri hakkında sosyal bilimler alanında araştırma yapmaya katkı sağlamaktır. Mağrip'teki ilmî kuruluşlarla olduğu kadar Fransa ve Avrupa'dakilerle de müşterek araştırma programları yürütmektedir. Fransız ve Mağrip'li on kadar devamlı araştırmacıyı bünyesinde bulunduran merkez doktora öğrencilerine de imkânlar sunmaktadır. İlim dünyasına açık her yıl bir seminer tertip etmektedir. Tunus ve Tolouse Üniversiteleri işbirliğiyle 1997 yılından itibaren Tunuslu ve Fransız genç araştırmacılar için toplantı yapılmaktadır. Halen müdürlüğünü Jean-Philippe Bras'nın yaptığı enstitünün kütüphanesinde 23.000 kitap bulunmaktadır.

9-Rabat Jacques Berque Merkezi

Centre Jacques Berque-CJB-Rabat/Fas

Tunus'ta açılan Çağdaş Mağrip Araştırma Enstitüsü'nün Fas'ın başkenti Rabat'ta 1993 yılında Susan Ossman'ın sorumluluğunda bir şubesi açıldı. 1996 yılında Alain ROUSSILLON buradaki merkeze müdür tayin edildi ve 1998 yılında burası müstakil hale gelerek İnsan ve Sosyal Bilimler Merkezi/*Centre d'Etudes en Sciences Humaines et Sociales* adını aldı. Fas'ta doğup büyüyen ve şarkiyat sahasında Fransa'nın yetiştirdiği en önemli isimlerden birisi olan Jacques Berque'in (ö.1995) adı 2000 yılında bu merkeze verildi. Dışişleri, Millî Eğitim, Araştırma Bakanlıkları ve CNRS ile müşterek çalışan bu araştırma kurumuna 2001 yılında Nadir Boumaza müdür olarak tayin edildi. Kendi programlarını yürütmekle birlikte Fransız, Avrupalı ve Afrikalı öğrencileri bünyesinde araştırma yapmaya teşvik etmektedir. Sosyal bilimler alanında Fas-Fransız işbirliğinden destek almaktadır. 2002 yılında CNRS ile birlikte karma birlik oluşturacak olan merkez araştırma gücünü daha da artıracaktır.

10-Nairobi Fransız Afrika Araştırma Merkezi

Institut français pour la recherche en Afrique-IFRA

Fransız Dışişleri Bakanlığı Afrika ile ilgili araştırma merkezlerinden birisini de Kenya'nın başkenti Nairobi'de 1980 yılında Araştırma, Mübadele ve Üniversite Dokümantasyon Merkezi/*Centre de Recherche, d'Echanges et de Documentation Universitaire-CREDU* adıyla açmış bulunuyor. Merkezin adı 1992 yılında Fransız

Araştırma Enstitüsü/*Institut Français pour la Recherche-IFRA* olarak değiştirildi. Başlangıç olarak Nairobi'de kurulmasına rağmen daha sonra resmi dili İngilizce olan kıtanın doğusunda, güneyinde ve batısındaki devletlere faaliyet alanını yaydı ve oralarda da benzeri enstitüler kuruldu. 1990 yılında Nijerya'nın Ibadan şehrinde *IFRA*'nın bir kolu açılırken 1995 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti Fransız Enstitüsü/*Institut Français d'Afrique du Sud-IFAS-Research* 1986 yılında Zimbabwe'nin başkenti Harare'de açılan *IFRA*'nın şubesine bağlı olarak açılmış ancak Harare'deki şube 1997 yılında kapatılmıştı. Genel olarak bu bölgelerde sosyoloji, antropoloji, dil, nüfus yapısı, coğrafya, tarih ve siyasal bilimleri ihtiva eden insan ve sosyal bilimleri alanında araştırma ve işbirliğini temin etmek amacıyla kuruldu. *IFRA* araştırmacılar ile lisans son sınıf (maîtrise), yüksek lisans (DEA) ve doktora öğrencilerine çalışmalarına yardımcı olmak üzere maddi destek sağlamakta, sadece doktora öğrencilerine yıllık burslar vermekte, doktorasını bitirenlere de şubelerinde görevler vermektedir. İnsan ve sosyal bilimler alanındaki kütüphanelerini araştırmacıların hizmetlerine sunmaktadır. *IFRA* tarafından yaptırılan araştırmaların sonuçları *Mambo* adıyla üç ayda bir Fransızca-İngilizce çıkarılan dergi ile yine bu iki dilde on beş günde bir çıkan *Cahiers de l'IFRA*'da yayınlanmaktadır. Ayrıca bölgede bulunan Doğu Afrika İngiliz Enstitüsü/*British Institute in Eastern Africa* ve Üçüncü Dünya Araştırmaları Derneği/*Association for Third World Studies* isimli merkezler ve beynelmilel teşkilatlarla müşterek olarak seminerler düzenlemektedir.